

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ПОБУДОВА СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В
БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ ТА ОЦІНКА ЇЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент VI курсу, групи 672-3
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
Стужук Олексій Григорович _____

Керівник:
К.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту
Федишин Майя Пилипівна _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Стужук О.Г. Побудова системи фінансового моніторингу в банківських установах та оцінка її ефективності - Рукопис. Метою даної кваліфікаційної роботи є здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023. Рукопис обсягом 86 сторінок представляє комплексне дослідження теорії та практики фінансового моніторингу в цілому з особливою увагою до банківських установ у сучасних умовах. У дослідженні досліджено економічну сутність, цілі та практичне застосування фінансового моніторингу в банківській системі. Крім того, він визначає роль Національного банку України (НБУ) у регуляторній діяльності щодо дотримання вимог Держфінмоніторингу в українських банках. Проаналізовано практичні підходи до побудови українськими банками механізму фінансового моніторингу та оцінено ефективність ризик-орієнтованого підходу на основі статистичної звітності Держфінмоніторингу та НБУ. Крім того, в роботі визначено напрямки підвищення ефективності впровадження процедур фінансового моніторингу в банківській системі.

Ключові слова: банк, фінансовий моніторинг, фінансова стабільність, фінансові операції, відмивання коштів, суб'єкт первинного фінансового моніторингу, ризику, належна обачність, ідентифікація, верифікація.

ANNOTATION

Stuzhuk O.G. Building a System of Financial Monitoring in Banking Institutions and Evaluating Its Effectiveness - Manuscript. The aim of this qualification work is to obtain the second (master's) level of higher education in the specialty 072 'Finance, Banking, and Insurance' at Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023. The 86-page manuscript presents a comprehensive study of the theory and practice of financial monitoring in general, with a specific focus on banking institutions in modern conditions. The research explores the economic essence, goals, and practical application of financial monitoring in the banking system. Additionally, it defines the role of the National Bank of Ukraine (NBU) in regulatory activities related to compliance with the requirements of the State Financial Monitoring Service in Ukrainian banks. Practical approaches to building a financial monitoring mechanism by Ukrainian banks are analyzed, and the study evaluates the effectiveness of the risk-oriented approach based on the statistical reporting of the State Financial Monitoring Service and the NBU. Furthermore, the work provides directions for improving the effectiveness of the implementation of financial monitoring procedures in the banking system.

Keywords: bank, financial monitoring, financial stability, financial operations, money laundering, subject of primary financial monitoring, risks, due diligence, identification, verification

_____ О.Г. Стужук

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ СИСТЕМ СУЧАСНОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	6
1.1. Основні засади функціонування системи фінансового моніторингу в Україні	6
1.2. Законодавче впровадження фінансового моніторингу в банках України відповідно до міжнародних стандартів.....	13
1.3. Характеристика актуальних тенденцій фінансового моніторингу банків України з урахуванням викликів стабільності країни за останні роки	18
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ БУДОВИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ.....	25
2.1. Аналіз регуляторної діяльності НБУ щодо дотримання вимог фінансового моніторингу України та її вплив на банки	25
2.2. Аналіз застосування норм діючого законодавства з протидії Дослідження впровадження практичних норм системи фінансового моніторингу в банківській системі України	39
2.3. Аналіз процесів та ризиків банківського сектору в частині дотримання правил фінансового моніторингу	48
Висновки до розділу 2.....	57
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВ.....	59
3.1. Розробка пропозицій для вдосконалення методології фінансового моніторингу, базованої на аналізі поточного стану та міжнародного досвіду	59
3.2. Побудова ефективної системи внутрішнього контролю як ключового напрямку оптимізації процесів організації первинного фінансового моніторингу в банках України	63
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
Список використаної літератури	74

ВСТУП

В ході активного росту банківської сфери та застосування сучасних фінансових інновацій, ризики для міжнародної фінансової стабільності зростають, створюючи потенційні загрози для безпеки національної економіки кожної держави. Наслідки глобалізації державних економік часто пов'язані з проблемами, які включають боротьбу з відмиванням коштів, кримінальними доходами, фінансуванням тероризму, та іншими прогнозованими злочинними діями. У зв'язку з чим постає необхідність розробки та постійного впровадження ефективних методів боротьби з фінансовими злочинами через співпрацю як урядових органів різних держав так і відповідних органів всередині кожної держави.

У процесі економічних та соціальних перетворень, Україна прагне до інтеграції з провідними світовими економіками, узгоджуючи кредитно-фінансові відносини. Боротьба з відмиванням капіталу є особливо важливою для країни, оскільки значна частина національних активів знаходиться за кордоном і може повернутися через іноземні інвестиції з певними преференціями. Завдання створення ефективної системи фінансового контролю залишається нагальним і його реалізація може сприяти економічному прогресу, реформуванню фінансів, покращенню системи соціального захисту громадян, раціональному використанню державних ресурсів та зміцненню національної безпеки.

В ході вивчення основ первинного фінансового моніторингу та дослідження його застосування в банківській системі України з метою протидії відмиванню злочинних доходів використовувалися праці таких вчених, як О. В. Акімова, М. В. Бормотова, І. М. Гаєвський, Л. Г. Гулько та інші, чії роботи лягли в основу цього дослідження. Для підготовки цієї кваліфікаційної роботи також було використано діюче законодавство України, аналітичні звіти та статистику Національного банку України, інформацію від Державної служби фінансового моніторингу та ресурси Інтернету. Проте, попри широкий спектр досліджень в цій області, проблематика первинного фінансового моніторингу в

банках України з метою запобігання легалізації протиправно набутих коштів все ще залишається недостатньо дослідженою та потребує додаткового наукового аналізу.

Ціль та завдання дослідження полягають у вивченні та аргументації теоретичних і практичних основ, які лягають в основу створення системи первинного фінансового моніторингу в національних банківських установах. Ця система спрямована на протидію відмиванню коштів, отриманих незаконним шляхом. Для досягнення цієї цілі перед дослідженням стоять наступні завдання:

- виявлення специфіки діяльності банків у контексті фінансового моніторингу з метою недопущення легалізації злочинних коштів;
- аналіз основоположних принципів, що регулюють фінансовий моніторинг у банківській системі;
- розробка концептуальних засад первинного фінансового моніторингу в національних банках;
- оцінка сучасних підходів та моделей, які використовуються в первинному фінансовому моніторингу у банках України;
- аналітичний огляд нормативних директив щодо реалізації первинного фінансового моніторингу в українських банках;
- дослідження практики внутрішнього фінансового моніторингу в банках країни;
- вивчення розвитку ризик-орієнтованих методик банківського нагляду в рамках первинного фінансового моніторингу;
- розробка ефективної системи внутрішнього контролю, яка б сприяла поліпшенню процесів первинного фінансового моніторингу в банках України та боротьбі з відмиванням злочинних доходів.

Об'єктом даного дослідження є структура та функціонування системи первинного фінансового моніторингу в банках України, яка направлена на протидію відмиванню грошей, отриманих нелегальними шляхами.

Предметом дослідження виступають теоретичні основи та практичне втілення механізмів розвитку внутрішньої системи первинного фінансового

моніторингу у вітчизняних банків, з метою недопущення легалізації злочинних коштів.

У роботі застосовано комплексний підхід, що включає різноманіття методів наукового дослідження. Системний метод та аналіз лежать в основі розробки змісту та структури роботи. Метод моделювання дозволяє створити керівні принципи організації первинного фінансового моніторингу. Методи абстрагування та узагальнення сприяли формуванню категоріального апарату та висновків. Метод порівняння застосовано для аналізу та синтезу інформації, а графічний і табличний методи використано для візуального представлення даних.

Наукова новизна роботи полягає в удосконаленні методів організації первинного фінансового моніторингу в банках України, що сприяє підвищенню ефективності боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, та розвитку правової свідомості суспільства.

Робота розділена на три основні частини:

1. Перший розділ присвячено теоретичним основам функціонування системи фінансового моніторингу в банках та організації цього процесу з урахуванням нормативно-правового регулювання в Україні.

2. У другому розділі описано сучасні підходи контролю з боку НБУ за банківським сектором, та моделі первинного фінансового моніторингу, включаючи аналіз нормативних вимог і специфіки внутрішнього фінансового моніторингу українських банків.

3. Третій розділ висвітлює особливості ризик-орієнтованого банківського контролю і створення ефективної системи внутрішнього контролю, спрямованої на вдосконалення організації первинного фінансового моніторингу в банках України.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (55 найменування на 8 сторінках), 3 додатків, розміщених на 4 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок, із них основний текст – 77 сторінок, які містять 6 таблиць та 18 рисунків

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ СИСТЕМ СУЧАСНОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

1.1. Основні засади функціонування системи фінансового моніторингу в Україні

В умовах зростаючого впливу глобалізації, інтеграції внутрішнього фінансового ринку в міжнародний фінансовий простір, впровадження фінансових інновацій та збільшення шахрайства та легалізації доходів злочинного походження в країні, виникає необхідність у впровадженні значних змін і реформ в національному фінансовому секторі. Досвід розвинених країн показує, що ефективний спосіб боротьби з фінансуванням тероризму, незаконною торгівлею зброєю та фінансовими злочинами полягає у створенні ефективної системи фінансового моніторингу, яка сприяє збільшенню рівня фінансової та в цілому - національної безпеки країни.

Фінансовий моніторинг полягає у вжитті обов'язкових дій для ідентифікації та боротьби з підозрілими фінансовими транзакціями, які стосується як платежів від юридичних осіб, так і від фізичних осіб-підприємців та звичайних громадян. Такі транзакції можуть включати:

- легалізацію прибутків, отриманих незаконним шляхом;
- фінансування терористичної діяльності;
- фінансування поширення зброї масового знищення.

Основна мета фінансового моніторингу – це запобігання "відмиванню" грошей, яке має важливе значення не тільки на державному, але й на світовому рівні.

Історія побудови сучасної системи фінансового моніторингу пов'язана із історією розвитку фінансового контролю, який розвивався разом із зміною

економічних систем і глобалізацією фінансових ринків. Основні етапи цієї історії включають:

1 ранні форми фінансового контролю: історія фінансового контролю починається ще у стародавні часи, коли торгівля та економічна діяльність вимагали певного рівня обліку та контролю, що призвело до появи в середньовіччі подвійного запису для відстеження фінансових операцій.

2 промислова революція привела до великих змін у способах ведення бізнесу, що зумовило потребу у більш складних формах фінансового контролю та обліку.

3 розвиток банківської системи: з розвитком банківської системи та розширенням міжнародної торгівлі з'явилася потреба в удосконаленні фінансового контролю, особливо у сфері кредитування та ризик-менеджменту.

4 велика депресія та регулювання: велика депресія 1930-х років спровокувала введення суворих законодавчих і регулятивних заходів у фінансовому секторі, особливо у США.

5 післявоєнний період та глобалізація: після Другої світової війни світова економіка стала все більш глобалізованою, що викликало необхідність у створенні міжнародних стандартів фінансового контролю.

6 сучасний період: у сучасному світі фінансовий контроль продовжує розвиватися через зміни у технологіях, зростання комплексності фінансових продуктів і послуг, а також через потребу в протидії фінансовим злочинам, таким як відмивання грошей та фінансування тероризму. Ключовою частиною цього процесу є розвиток та впровадження міжнародних стандартів і рекомендацій, таких як Базельські угоди для банківського сектору та стандарти FATF (Групи дій фінансових заходів) для протидії відмиванню грошей.

За результатами досліджень вказаних організацій, сучасний бізнесовий світ вже використовує безліч стратегій для легалізації доходів, отриманих протиправним шляхом. Тому, з метою запобігання подібним порушенням, була

розроблена ефективна система фінансового контролю. Основні засади управління системою фінансового моніторингу представлені на рис. 1.1.

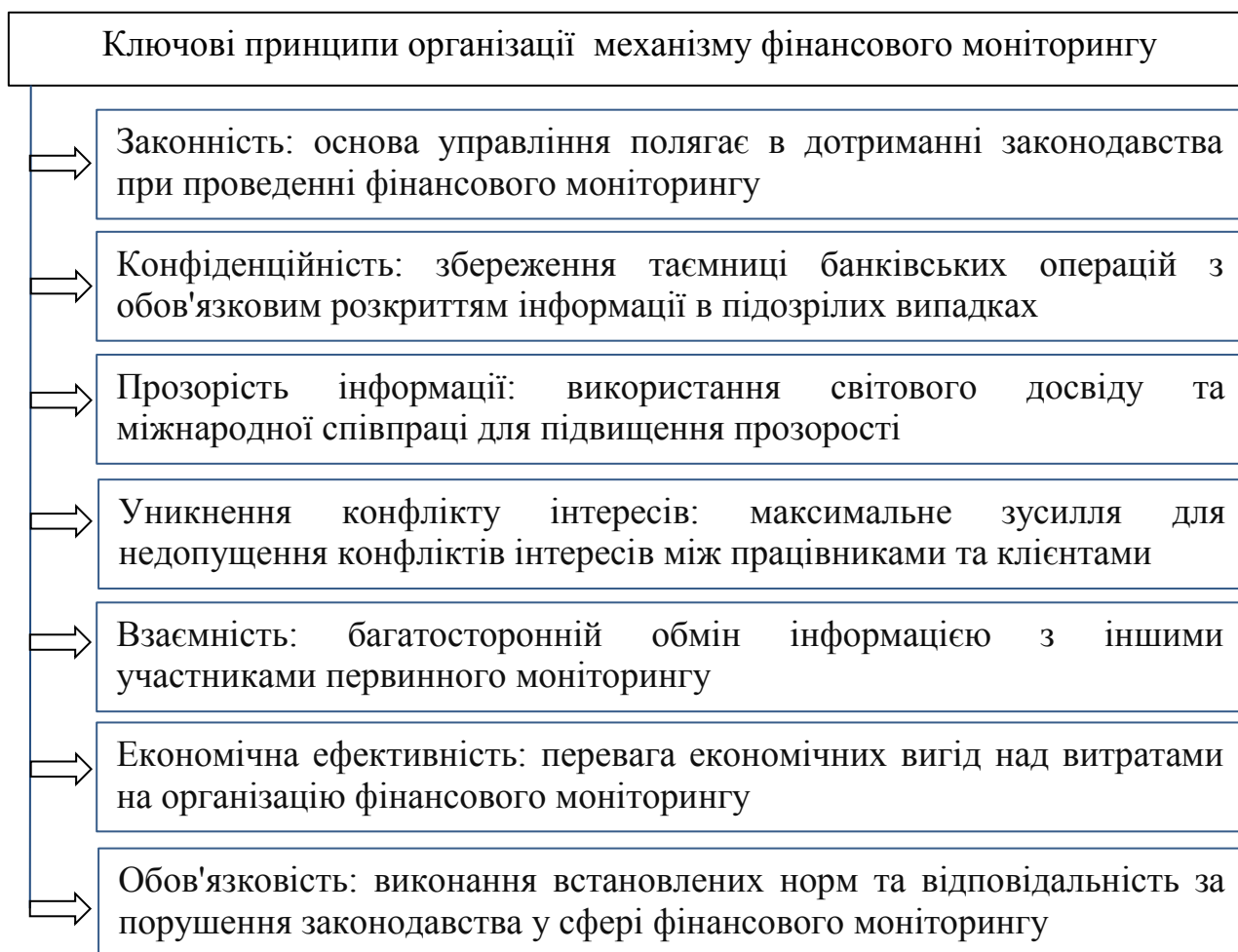


Рис. 1.1. Основи організації механізму первинного фінансового моніторингу у банківському секторі

Джерело: складено автором на основі [Ушкварок В.Ю. Організація первинного фінансового моніторингу в банках України як засіб запобігання легалізації коштів одержаних злочинним шляхом : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 072 – фінанси, банківська справа та страхування / наук. кер. Я. Я. Кріль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 52 с.;21]

В Україні законодавчою основою фінансового моніторингу є Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX [2].

Основною ланкою в системі фінансового моніторингу є суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які чітко визначені у законодавстві України, а саме Законом № 361-IX, стаття 5, відповідно до якого суб'єкти фінансового моніторингу розділені по групах [21;37].

Групування суб'єктів фінансового моніторингу для наглядності відображено в таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Групування суб'єктів фінансового моніторингу

суб'єкти фінансового моніторингу		
державні	первинні	
	звичайні	спеціально визначені суб'єкти фінансового моніторингу
<ul style="list-style-type: none"> - Держфін-моніторинг; - НБУ; - Мінфін; - Мін'юст; - НКЦПФР; - Міністерство цифрової трансформації; 	<ul style="list-style-type: none"> - банки; - страхові компанії, страхові брокери; - кредитні спілки; - інші фінустанови; - платіжні організації; - ломбарди; - товарні біржі; - учасники фондового ринку; - оператори поштового зв'язку; - філії/представництва нерезидентів, які надають фінансові послуги в Україні; - постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів; - інші юрособи, які надають окремі фінансові послуги 	<ul style="list-style-type: none"> - аудитори, аудиторські фірми; - бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку; - суб'єкти господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування; - адвокатські бюро, об'єднання, адвокати; - нотаріуси; - суб'єкти господарювання, які надають юридичні послуги; - особи, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юрособами; - посередники в операціях з купівлі-продажу нерухомого майна (рієлтори); - продавці за готівку дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та виробів з них; - суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри.

Як видно з табл.1.1 у структурі фінансового моніторингу в Україні функціонують державні та первинні суб'єкти, їхня взаємодія відбувається наступним чином:

- державні суб'єкти розробляють основні правила, якими керуються первинні суб'єкти при проведенні фінансового моніторингу. Вони також отримують відомості від первинних суб'єктів і приймають остаточні рішення. Основним органом тут є Держфінмоніторинг, який згідно з Законом № 361 має статус «спеціального уповноваженого органу»;

- первинні суб'єкти безпосередньо проводять заходи фінансового моніторингу, керуючись законодавчою базою, загальними правилами та вказівками від державних суб'єктів, а також власними внутрішніми правилами, які включають критерії ризиків. Вони зобов'язані реєструватися у державних суб'єктів, інформувати їх про операції з підвищеним ризиком та звітувати про проведені заходи фінансового моніторингу.

Фінансовий моніторинг банків - це процес систематичного відстеження та аналізу фінансових операцій для виявлення та запобігання можливості здійснення протиправної діяльності клієнтів, такої як відмивання грошей та фінансування тероризму. Цей процес включає ідентифікацію клієнтів, відстеження їхніх фінансових операцій, оцінку ризиків, пов'язаних з конкретними клієнтами чи транзакціями, та вживання відповідних заходів при виявленні підозрілої активності. Банки зобов'язані дотримуватися відповідних національних та міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють фінансовий моніторинг, та повідомляти про підозрілі транзакції відповідним органам, зокрема суб'єкту державного фінансового моніторингу - НБУ.

НБУ активно займається контролем та аудитом в банківській сфері, метою яких є попередження нелегального обігу коштів. Зусилля спрямовані на підвищення віри громадян в стабільність фінансової системи країни. У рамках своїх повноважень, Нацбанк перевіряє відповідність банківської діяльності установленим міжнародним правилам. Важливою частиною роботи є комплаєнс, який включає в себе ідентифікацію нелегальних доходів та

перешкоджання фінансуванню тероризму. Встановлені НБУ правила діють як превентивний механізм проти злочинних доходів для усіх фінансових інститутів, і їх дотримання регулярно перевіряється.

У випадку виявлення сумнівних фінансових транзакцій, фінансові організації зобов'язані інформувати Державну службу фінансового моніторингу та правоохоронні органи. Дії Нацбанку кореспондуються з міжнародними протоколами FATF, які охоплюють викорінення відмивання коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення.

У контексті сучасного етапу розвитку України, особливої уваги потребує фінансовий моніторинг банків, який передбачає комплексні заходи щодо недопущення легалізації коштів злочинного походження і блокування фінансових потоків, що можуть бути використані як для ухилення від оподаткування так і для фінансування терористичних цілей.

Підкреслимо, що в Україні функціонує система нагляду за банками, втілена Національним банком України, з метою підтримки стійкості банківської системи та захисту прав вкладників. Органи нагляду Нацбанку розробили інструменти для оцінки ефективності банківської діяльності та ідентифікації потенційних ризиків, наприклад, через системи оцінок CAMEL та інструменти для раннього виявлення проблем.

Важливо, що система банківського нагляду здатна ідентифікувати внутрішні проблеми в банках, такі як фінансові махінації та порушення законодавства. Основна увага при оцінюванні фінансового стану банків має бути зосереджена на їх платіжній здатності та ліквідності. У випадку виявлення серйозних проблем у роботі банку, наглядові органи мають повноваження запровадити низку рішучих кроків для коригування ситуації в проблемному банку.

Особливо тривожним є сплетіння тіньової економіки і державних структур. Це посилює вплив нелегальних фінансових потоків на важливі аспекти політичного процесу, включаючи діяльність політичних партій, депутатів, регіональної влади, органів місцевого управління та мас-медіа. Таке

вплетення викликає занепокоєння щодо віри в систематичні реформи, погіршує міжнародний образ країни та становить загрозу національній безпеці.

В нинішній час банківська система України демонструє певні ознаки стабілізації, хоча трансформації продовжуються. Корупція стоїть як головна загроза грошовим реформам. Комерційний хабар відкриває можливості для злочинців використовувати банки для легалізації протиправних доходів. По-перше, масштабне закриття банків в Україні викликає питання, які потенційно можуть бути розв'язані шляхом застосування політики консолідації та поглинання банківських інституцій. По-друге, зростаюча криза довіри до банків серед клієнтів стає ключовою у забезпеченні стабільності банківського сектора, і вирішення цього питання набуває пріоритетного значення для Національного банку України та управлінських команд банків. Також існує проблема з великою кількістю труднощів у активах банків, що потребує комплексних дій з боку регулюючих органів.

Майбутні дослідження можуть зосередитись на розробці заходів для удосконалення функціонування банківської системи країни в сучасних реаліях. У сфері протидії відмиванню коштів банківська система повинна бути сконструйована відповідно до міжнародних стандартів, застосуванням світового досвіду та в рамках національного законодавства. Втім, однієї імітації світових тенденцій та адаптації позитивного досвіду для фінансового моніторингу недостатньо. Світовій спільноті необхідна взаємодія у формуванні інституційного фундаменту, який б запобігав криміналізації економіки через легалізацію незаконних доходів, уточнення суті та складників цих механізмів та організації ефективної співпраці між ними. Окремим предметом для обговорення залишається роль політичного впливу в захисті високопоставлених чиновників, які можуть бути причетними до незаконних фінансових схем, та оцінювання масштабів збитку, який вони завдають фінансовій системі.

Таким чином, процедура фінансового моніторингу в банківському секторі України зазнала відчутних перетворень з моменту її запровадження. Система фінансового контролю в країні була започаткована відносно недавно, що

пояснює недостатній обсяг її дослідження. Зростаючий інтерес до ефективності фінансового моніторингу з боку дослідників і професіоналів є логічним, оскільки це питання виходить на передній план у контексті забезпечення економічної безпеки країни.

1.2. Законодавче впровадження фінансового моніторингу в банках України відповідно до міжнародних стандартів

Банківський контроль є ключовою складовою в системі наглядових функцій, що здійснюються Національним банком України [54]. Комерційні банки несуть особисту відповідальність за свою фінансову стабільність та здатність виконувати свої зобов'язання. Водночас, вони підпорядковуються детальному державному управлінню та регуляції. Якість законодавства та регуляторних актів має значний вплив на продуктивність банківської діяльності, водночас створюючи потенційні виклики для них. Національний банк України виконує функції регулювання та контролю над банківським сектором згідно з повноваженнями, встановленими Конституцією України, а також законами України «Про банки і банківську діяльність»[3] та «Про Національний банк України» [4]. Основна ціль фінансового моніторингу в банках, як це визначено в законі, полягає в «стабільності банківської системи та захисті інтересів вкладників і кредиторів у зв'язку з безпекою збереження коштів на банківських рахунках».

Підтримання фінансової стабільності становить ключову задачу будь-якого сучасного центрального банку, якому випадає важлива роль у забезпеченні ліквідності та надійності не тільки в контексті загальної банківської системи, але й окремих банківських установ, що мають значний вплив на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші галузі економіки. Навіть

якщо центральний банк не бере на себе безпосередні обов'язки щодо регулювання та нагляду за банками, його роль у підтримці фінансової стабільності неперемінно потребує тісної співпраці з регуляторами фінансового сектору [19, с. 30].

Регулювання фінансового моніторингу в банківській системі України здійснюється на основі різноманітних нормативно-правових актів, що можна класифікувати за трьома основними категоріями (Додаток А):

- міжнародні угоди, спрямовані на боротьбу з відмиванням злочинних доходів та фінансуванням тероризму;
- національні закони та регуляторні акти;
- внутрішні регуляторні документи, що належать окремим банкам.

Боротьба з відмиванням злочинних доходів та фінансуванням тероризму є важливою частиною міжнародних зусиль з підтримання глобальної фінансової стабільності та безпеки. Існує кілька ключових міжнародних угод та ініціатив, які спрямовані на ці цілі:

1. Рекомендації FATF (Financial Action Task Force). FATF є міжнародним органом, який розробляє та просуває національні та міжнародні політики для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Рекомендації FATF встановлюють міжнародні стандарти, яких повинні дотримуватися країни для боротьби з цими проблемами.

2. Віденська конвенція ООН проти незаконного обігу наркотиків і психотропних речовин (1988). Ця конвенція, також відома як Конвенція проти наркотиків, вперше встановила міжнародні правові рамки для боротьби з відмиванням грошей, яке виникає в результаті незаконного обігу наркотиків.

3. Палермська конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000). Ця конвенція включає положення, які зобов'язують країни-учасниці встановлювати злочини, пов'язані з участю в організованій злочинній групі, зокрема відмиванням грошей, корупцією та перешкоджанням правосуддю.

4. Міжнародна конвенція про придушення фінансування тероризму (1999). Ця конвенція була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН і направлена на боротьбу з фінансуванням тероризму. Вона вимагає від країн-підписантів заборонити фінансування терористичних дій і співпрацювати у запобіганні та боротьбі з такою діяльністю.

5. Європейські директиви про боротьбу з відмиванням грошей AML (Anti-Money Laundering, з англ. «Протидія відмиванню коштів»). Європейський Союз прийняв низку директив, спрямованих на запобігання використанню фінансової системи ЄС для відмивання грошей та фінансування тероризму. Ці директиви встановлюють правила та процедури, які повинні дотримуватися фінансові інститути в країнах ЄС.

6. Настанови Базельського комітету щодо ризиків, пов'язаних з грошима, їх відмиванням та фінансування тероризму та інші багатосторонні та двосторонні угоди, завдяки яким окремі країни укладають двосторонні угоди або приєднуються до багатосторонніх ініціатив, спрямованих на обмін інформацією та співпрацю у сфері боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

Ці міжнародні угоди та ініціативи відіграють важливу роль у формуванні як світових так і внутрішніх стандартів і практик у сфері фінансової безпеки, встановлюючи рамки для національного законодавства і міжнародної співпраці.

У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.02.2019 № 361-IX (Закон про ПВК / ФТ) [3] визначення «фінансового моніторингу» розглядається як комплекс заходів, що реалізуються органами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, включаючи проведення державного і первинного фінансового моніторингу.

Крім того, у вказаному Законі внесено численні нововведення. Зокрема, встановлено ризико-орієнтований підхід та перехід до кейсового звітування.

Також визначено можливість використання належної перевірки, проведеної іншим суб'єктом первинного фінансового моніторингу. Закон передбачає збільшення суми фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу (від 150 тис. грн до 400 тис. грн) та скорочення кількості ознак, які позначають такі фінансові операції (від 17 до чотирьох). Закон впроваджує нові можливості ідентифікації та верифікації клієнтів у банках, а також створює прозорий інструмент для притягнення до відповідальності за порушення.

Додатково, в законі передбачено оптимізацію витрат банків та фінансових установ на звітування про фінансові операції завдяки автоматизації та зменшенню періодичності інформування а також впроваджено процедуру розкриття кінцевих бенефіціарних власників.

Відповідно до діючих вимог законодавства України, банк як суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний вживати до клієнтів, з якими встановлює ділові відносини заходи, відповідно до вимог законодавства, а саме:

- Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.02.2019 № 361-IX[2];

- Постанови Правління НБУ № 65 від 19.05.2020 «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу»;

- Постанови НБУ №18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» (на період дії воєнного стану);

- Постанови НБУ №60 «Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану» (на період дії воєнного стану).

У контексті банківської практики фінансового моніторингу, значним є розроблення та впровадження стратегії раннього виявлення потенційних криз на рівні кожного окремого банку. Ця стратегія базується на методах оцінки фінансової стійкості, прогнозуванні можливих криз, а також оцінці якості активів і пасивів. Застосування різноманітних методик, як-от економіко-математичне моделювання та різних коефіцієнтів або рейтингів, є доцільним для своєчасного розпізнавання та запобігання кризам у фінансових установах [21, с. 9].

Тому, на рівні кожного окремого банку, чинними вимогами нормативно-правових актів України та правових документів відповідних наглядових органів передбачено організацію банками внутрішніх нормативних документів щодо організації фінансового моніторингу. Таких як, наприклад:

- впровадження політики банку щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;
- здійснення програми належної перевірки клієнтів;
- здійснення програми управління ризиками фінансового моніторингу;
- застосування внутрішніх правил фінансового моніторингу;
- визначення порядку супроводження платіжних операцій;
- запровадження методик з'ясування джерел статків (багатства) та/або джерел коштів, пов'язаних із фінансовими операціями клієнтів фізичних осіб та інші аналогічні документи, які створюються на основі стратегії розвитку кожного окремого банку.

Таким чином, формування системи фінансового моніторингу в банківській сфері в значній мірі залежить від унікальних соціально-економічних умов та історичного шляху розвитку країни, специфіки та усталених практик вітчизняної банківської системи, а також від політичного контексту. Незважаючи на це, ефективність запобігання кризовим ситуаціям в банківській системі має бути забезпечена шляхом використання вже існуючого комплексу

нормативно-правових актів, що регулюють вплив на кризові ситуації. Тому банківський нагляд має бути пріоритетом державної політики, як для уряду і центрального банку, так і для керівництва окремих банків. Цей процес повинен характеризуватися еластичністю та здатністю до адаптації, маючи можливість диверсифікувати реагування на зміни та оперативно реагувати на виклики, використовуючи потужності банківських установ і сучасні технології для ведення фінансового моніторингу.

1.3. Характеристика актуальних тенденцій фінансового моніторингу банків України з урахуванням викликів стабільності країни за останні роки

Протягом останніх років макроекономічні невірноваженості, політичні виклики на початку 2014 року та військова агресія російської федерації призвели до глибокої економічної кризи в Україні. В результаті цих подій відбулося падіння реального ВВП України на 6,6% у 2014 році та на 29,1% у 2022 році. Це спричинило банківську кризу у 2014-2015 роках, викликало значне знецінення національної валюти у період з 2014 по 2022 роки та привело до масового відтоку депозитів та виходу чисельної кількості банків з ринку.

Між 2014 та 2019 роками реформування фінансового сектору в Україні сприяло макрофінансовій стабільності та зміцнило спроможність регуляторів і учасників ринку протистояти кризовим явищам. Ця реформа увійшла до ширшої програми розвитку фінансового сектору країни до 2020 року, що була підтримана фінансовими регуляторами. Завданням реформи було вирішення системних проблем у фінансовій сфері та створення справжнього конкурентного ринкового середовища у відповідності з стандартами Європейського Союзу. Основні напрями реформ включали зміцнення стабільності у фінансовому секторі, підвищення інституційної спроможності регуляторів, а також забезпечення захисту прав споживачів та інвесторів. Ця

стратегія була частиною ширшої Комплексної програми розвитку фінансового сектору України, розрахованої до 2020 року.

В 2015 році внесені поправки до Закону України "Про Національний банк України" ввели у вітчизняне правове поле визнану міжнародну концепцію автономії центрального банку. Оновлення законодавства суттєво підсилили інституційну, операційну, фінансову та персональну самостійність Національного банку України, забезпечивши необхідні умови для ефективного здійснення його основних функцій, зокрема підтримки стабільності гривні. Макроекономічна стабільність була підкріплена зміщенням акцентів монетарної політики в напрямку контролю інфляції та застосуванням плаваючого валютного курсу. Водночас, відповідальна фіскальна стратегія сприяла скороченню бюджетного дефіциту держави та суспільних підприємств, поступовому зменшенню державного боргу та впровадженню середньострокового бюджетування. Паралельно було розроблено нове більш ліберальне законодавство щодо валютного контролю, хоча деякі валютні обмеження залишаються в силі.

Оновлена система валютно-фінансового регулювання має на меті спрощення інвестиційного процесу, зниження бар'єрів для міжнародних валютних транзакцій та розширення можливостей для проведення валютних операцій. Внаслідок цих змін з'явилися нові опції для іноземних інвестиційних фондів і компаній з управління активами, які тепер мають право відкривати рахунки в українських банках.

Остаточна ціль Національного банку України у сфері валютно-фінансового регулювання полягає у відміні усіх існуючих обмежень і здійсненні плавного переходу до повної лібералізації капіталу. Успішне виконання цього завдання буде залежати від створення стабільних макроекономічних умов, введення ефективного законодавства проти виведення прибутків та уникнення податків, а також інтеграції України в глобальну систему автоматичного обміну фінансовою інформацією.

Тому Національним банком України, в тісній співпраці з Держфнімоніторингом, ініційовано запровадження на законодавчому рівні дворівневого підходу до побудови механізму фінансового моніторингу.

Отже, фінансовий моніторинг характеризується діяльністю на двох тісно пов'язаних рівнях:

- на первинному рівні відбувається збір, обробка, аналіз та верифікація даних про фінансові транзакції, виконувана органами фінансового моніторингу та іншими відповідальними установами (державний фінансовий моніторинг);
- на вторинному рівні проводяться дії, спрямовані на виявлення фінансових операцій, що несуть у собі ризики легалізації нелегальних коштів (первинний фінансовий моніторинг, включаючи обов'язковий та внутрішній фінансовий контроль).

Що стосується системи побудови фінансового моніторингу в банку, на сьогодні вона включає в себе такі складові, представлені на рис. 1.2.

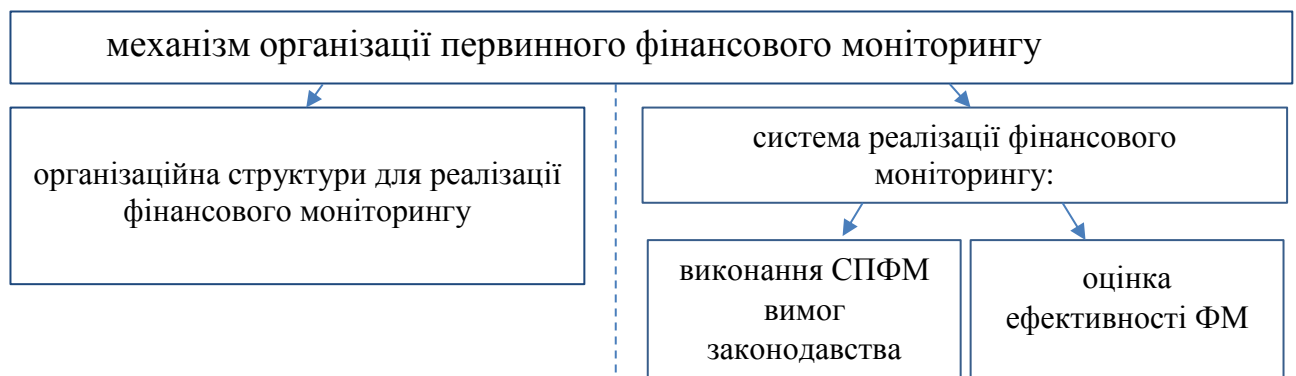


Рис. 1.2. Схематичне зображення механізму організації первинного фінансового моніторингу в банку [22;67]

Перша складова системи фінансового моніторингу охоплює створення організаційної структури, яка відповідатиме за його здійснення. Вона встановлює цілі, організаційний порядок та ресурсне забезпечення для первинного фінансового моніторингу. В той же час друга частина системи зосереджена на безпосередньому впровадженні та виконанні фінансового моніторингу в рамках банку

Друга частина механізму первинного фінансового моніторингу включає в себе реалізацію системи фінансового моніторингу та аналіз її ефективності.

Перший аспект цієї підсистеми зосереджений на дотриманні законодавчих вимог суб'єктом первинного фінансового моніторингу, включаючи взаємодію з державними органами фінансового моніторингу та іншими зовнішніми сторонами. Другий аспект, який стосується оцінки ефективності фінансового моніторингу, є внутрішньою діяльністю банку і не взаємодіє з іншими суб'єктами фінансового моніторингу, маючи свої унікальні цілі та характеристики.

Запроваджена в Україні у 1998 році, система CAMELSO використовувалася для аналізу капіталу, активів, управлінських структур, доходів та ліквідності банків під час інспекційних перевірок, еволюціонуючи з часом у відповідь на зміни в регуляторних вимогах. У 2018 році, слідуючи керівним принципам Європейського банківського органу, Національний банк України розпочав впровадження процедур та методології SREP, заснованих на ризик-орієнтованих та прогнозних підходах. Ці процедури включають оцінку ризиків, якість управління ними, корпоративне управління, оцінку придатності колегіальних органів та здатність банку до безперервної діяльності. Методологія SREP, включаючи елементи CAMELSO, оцінює ризики, враховуючи поточний стан банку, його стратегію, бізнес-модель та майбутній розвиток. Тобто, система рейтингів CAMELS була розширена за рахунок нової категорії «Операційний ризик», а також оновлених критеріїв для оцінювання.

Завдяки цьому, реформи в фінансовій сфері посилили фінансову стабільність і прозорість банківської системи. Посилено контроль над діяльністю керівництва банків та пов'язаних з ним осіб у плані запобігання шкоди банківській установі. Це включає законодавчу основу для спрощення процедур капіталізації та реорганізації банків, включаючи їх перетворення у фінансові компанії. Введено макропруденційне регулювання та розроблено стратегію макропруденційної політики Національного банку України. Реалізована система періодичної оцінки якості активів і стрес-тестування банків.

Згідно з рекомендаціями Базельського комітету, введені нові методи оцінки кредитного ризику банків. Кредитний реєстр НБУ створено для

зміцнення надійності та стабільності банківської системи та захисту інтересів кредиторів і вкладників. Це сприяє тому факту, що протягом останніх років банківська система працює з прибутком, що відповідно сприяє збільшенню її капіталізації та здатності витримувати негативні економічні удари.

Ключовими викликами, що стоять перед фінансовим моніторингом у банківському секторі, є постійна недостатність чітко встановлених законодавчих критеріїв стосовно якості клієнтської інформації; висока обізнаність прогалинам фінансового моніторингу людей, які здійснюють відмивання коштів, що дозволяє проводити підозрілі транзакції через банківські структури; складний процес узгодження ситуацій, коли банк має право відмовити клієнту у проведенні сумнівної операції.

Коли банк стикається з підозрілою операцією, він направляє відповідне повідомлення у відповідну структуру з метою отримання дозволу на її виконання або інформує про необхідність її призупинення, як це представлено на рис 1.3.

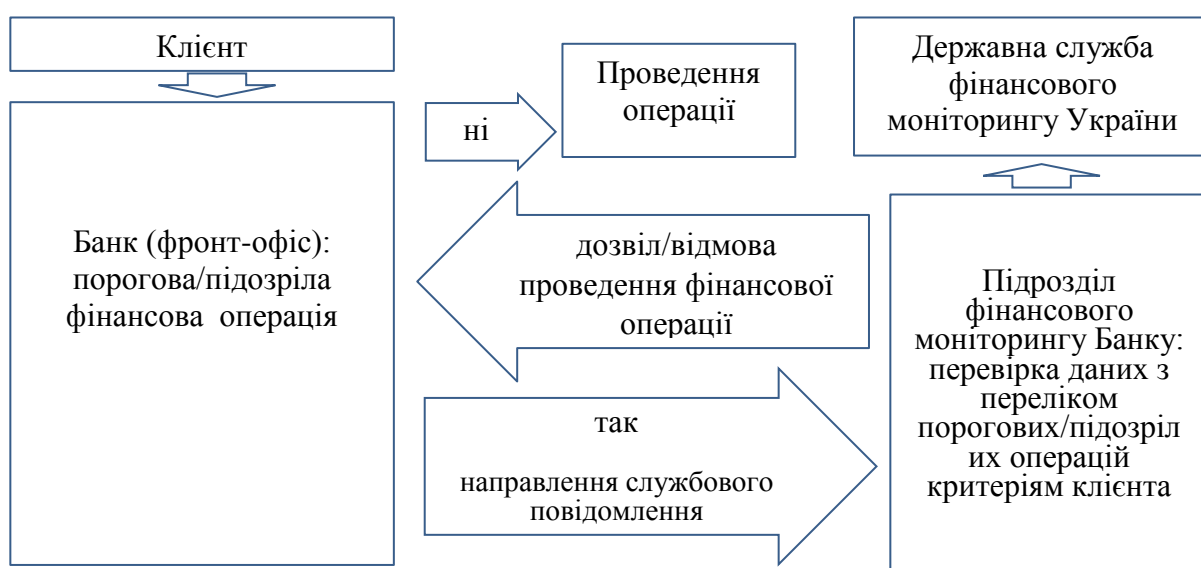


Рис. 1.3. Процедура перевірки фінансових операцій клієнта

У цьому контексті слід підкреслити, що для покращення інструментів, які використовують банки для протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, на рівні законодавства було встановлено критерії, на основі яких банки могли б розривати угоди про відкриття рахунків або відмовляти в подальшому обслуговуванні.

Так, на сьогодні банк повинен відмовитися від встановлення чи підтримання ділових відносин, включаючи відкриття рахунка чи обслуговування клієнта, у ряді ситуацій, таких як неможливість ідентифікації клієнта, сумніви щодо того, що особа виступає від власного імені, високий ризик клієнта, недостовірні інформація тощо. Також банк має право відмовитися від проведення фінансової операції, яку він вважає підозрілою.

Ці заходи спрямовані на боротьбу з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Банки використовують ідентифікацію клієнтів та фінансовий моніторинг для запобігання незаконним фінансовим операціям та забезпечення відповідності законодавству з питань фінансового контролю.

Отже, існує ризик, що відмова банків відкривати рахунки клієнтам та проводити фінансові операції на підставі підозр у здійсненні ними операцій із метою "відмивання" доходів, отриманих злочинним шляхом, може призвести до серйозних порушень законодавства, таких як незаконна торгівля банківськими рахунками на внутрішньому ринку. Крім того, посилення вимог до фінансової стабільності і капіталізації фінансових компаній та введення нових стандартів сприяють зростанню довгострокових інвестицій в економіку України, а також якісним та структурним змінам у категоріях прийнятних активів і покритті страхових резервів.

Висновки до розділу 1

На підставі проведеного аналізу, можна висунути такі основні положення:

1. Були виявлені специфічні особливості діяльності банківських установ у рамках системи фінансового моніторингу, спрямованого на недопущення легалізації коштів, здобутих незаконним шляхом. Оскільки в Україні ця

система є відносно новою, їй не вділялося достатньої уваги, але тепер вона набуває зростаючого значення у забезпеченні економічної безпеки країни.

2. Здійснено аналіз основних принципів нормативно-правового регулювання фінансового моніторингу у банківській сфері. Встановлено, що формування системи фінансового моніторингу в банках значною мірою залежить від соціально-економічних умов, історичного контексту та політичних факторів. Важливою є наявність адекватного нормативно-правового поля, яке дозволить ефективно протистояти кризовим явищам у банківському секторі. Ефективний банківський нагляд має стати ключовим стратегічним завданням для уряду, центрального банку та керівництва окремих банків і включати елементи гнучкості та адаптації для відповіді на зміни у фінансовому середовищі.

3. Підкреслено ключові моменти в організації первинного фінансового моніторингу в українських банках. Важливим є той факт, що відмова у відкритті рахунків через підозри в здійсненні клієнтами незаконних фінансових операцій може вести до серйозних порушень закону, включно з незаконною торгівлею банківськими рахунками. Також варто відзначити, що посилення нормативних вимог до платоспроможності та капіталізації страхових компаній та введення нових фінансових стандартів сприяють зростанню довгострокових інвестицій у економіку України, а також позитивно впливають на якісні та структурні зміни в управлінні активами та покритті страхових резервів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ БУДОВИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз регуляторної діяльності НБУ щодо дотримання вимог фінансового моніторингу України та її вплив на банки

В умовах глобалізації, інновацій та науково-технічного розвитку банківська сфера зіткнулася з новими ризиками та загрозами, включаючи обіг незаконних фінансів. У сучасному етапі економічного розвитку України актуальним стає виявлення цих нових ризиків та пошук ефективних методів їх аналізу, мінімізації та нейтралізації. Серед особливих ризиків для банківських установ виділяється ризик використання банківських послуг для легалізації доходів злочинної діяльності або фінансування тероризму.

За останні десять років спостерігається значне зростання темпів розвитку нових методів легалізації кримінальних доходів, які стають все більш складними та унікальними. Процес перетворення цих доходів на здавалося б легітимні прибутки стає більш складним та різноманітним. Цьому сприяє наявність вразливих місць у національних системах, прогалини в регуляції фінансової системи, недосконалість систем фінансового моніторингу та відсутність єдиної методології оцінки ризиків. Ці фактори полегшують приховування істинного походження незаконних коштів.

Керівництво банківських установ зосереджує свої зусилля на поліпшенні роботи своїх організацій через оптимальне використання ресурсів. Важливим аспектом в цьому контексті є ефективний фінансовий моніторинг, особливо у контексті оцінки ризиків легалізації злочинних коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. Важливим є усвідомлення працівниками банку принципів роботи системи фінансового моніторингу та регулярна комплексна оцінка ефективності цієї системи. Таким чином, виникає потреба в аналізі ефективності фінансового

моніторингу банків, зокрема з огляду на оцінку ризиків легалізації злочинних коштів, з використанням нових методологій.

Як орган державного фінансового моніторингу, Національний банк України забезпечує контроль за виконанням банками законодавчих норм, спрямованих на запобігання легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Ця діяльність регламентується статтею 63 Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Національний банк України (НБУ) здійснює детальний моніторинг кваліфікації керівництва банківських установ, а також проводить перевірку фінансового стану активів власників банків. Згідно з регулятивними вимогами, загальна вартість активів власника банку має бути не меншою ніж його частка у статутному капіталі банку. Власники банків зобов'язані надавати достовірну інформацію про легітимність джерел своїх активів.

В рамках своєї компетенції, НБУ відповідає за розвиток і підтримку нормативно-правової бази, що регулює банківську діяльність на території України. Це включає регулювання процесів заснування та функціонування банків, взаємовідносин банків із вкладниками та кредиторами, а також відповідальності банків перед державою та клієнтами. Відповідно, НБУ сприяє підтримці конкурентоздатності в банківському секторі. Основним принципом діяльності НБУ є дотримання міжнародних стандартів і рекомендацій, розроблених Європейським банківським управлінням та Базельським комітетом з банківського нагляду. На даний момент НБУ активно оновлює свої нормативні акти для відповідності Директивам Європейського Союзу, як це передбачено Угодою про асоціацію між ЄС та Україною.

Одним із методів мотивації банківського сектору щодо дотримання міжнародних стандартів з питань фінансового моніторингу є сегментація банків за важливістю для національної економіки України та дотримання ними встановлених нормативів, порушення яких може призвести до виводу порушника з ринку.

Тому, щорічно Національний банк ідентифікує банки, які мають системно важливе значення, виходячи з даних на 1 січня – він здійснює підвищений нагляд за їх діяльністю, зосереджуючи увагу на інституціях, важливих для забезпечення фінансової стабільності країни. Це робиться відповідно до правил, встановлених у Положенні про порядок визначення системно важливих банків, яке було затверджено рішенням Правління Національного банку України 25 грудня 2014 року (постанова № 863).

Визначення системно важливих банків проводиться у двох фазах. На першому етапі визначається значущість банку за трьома основними критеріями: загальний обсяг банку, рівень його фінансових зв'язків, а також специфіка його діяльності, де кожен показник має свою вагу. У цьому етапі визначається внесок кожного банку у систему по кожному показнику, який потім множиться на відповідну вагу і сумується. Банк вважається системно важливим, якщо загальна сума досягає або перевищує 275 базових пунктів.

На другому етапі список системно важливих банків поповнюється тими установами, які не були обрані на першому етапі, але чия частка в загальній сумі гарантованих вкладів населення у банківському секторі перевищує 1%.

Станом на 1 січня 2023 року, в рамках класифікації банків за ступенем їх системної значущості по першому етапу, Національний банк України (НБУ) визначив три категорії. Перша категорія включає такі фінансові установи як АТ “ПУМБ”, АТ “УКРСИББАНК”, АТ “ОТП БАНК”, АТ “СЕНС БАНК”. Другу категорію складають АТ “Укресімбанк”, АТ “Ощадбанк”, АБ “УКРГАЗБАНК”, АТ “Райффайзен Банк”, АТ “ТАСКОМБАНК”, АТ “УНІВЕРСАЛ БАНК”. Третя категорія представлена одним банком – АТ КБ «ПриватБанк». Перелік системно важливих банків, визначених під час другого етапу наступний: АТ “Південний”, АТ “КРЕДОБАНК”, АТ “А-БАНК” та АТ “КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК”.

Забезпечення фінансової стабільності банківської системи країни вимагає від регулятора зосередження уваги на цих системно значущих інституціях.

Шляхом використання економічних нормативів у банківській діяльності в Україні забезпечується стабільність функціонування банків та своєчасне виконання ними зобов'язань перед вкладниками. Водночас це сприяє запобіганню неправильному розподілу ресурсів і уникненню втрат капіталу, враховуючи ризики, що є характерними для банківської сфери. Економічні нормативи становлять основне підґрунття пруденційного регулювання банків у країні. У цьому контексті використовуються концепції, такі як "Базель I" та "Базель III", де розрахунки в основному базуються на регулятивному капіталі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Значення економічних нормативів по системі банків України за період
2018р.- 9 міс. 2023р.

Норматив		2018	2019	2020	2021	2022	9 міс. 2023
Н1	Регулятивний капітал (млн грн)	121742,1	147073,2	181880,5	213309,3	210409,1	264480,9
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не < 10 %)	15,5	18,7	21,6	21,4	19,2	25,3
Н3	Норматив достатності основного капіталу (не >7%)	0,0	13,3	15,5	14,5	13,1	14,9
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не >25 %)	20,4	17,3	19,9	19,4	19,0	15,0
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не > 25 %)	11,2	7,2	3,8	4,3	3,7	1,7

Регулятивний капітал банку є ключовим елементом у визначенні його фінансової стійкості та спроможності протистояти потенційним ризикам. Аналіз регулятивного капіталу, особливо нормативу Н1, є необхідним для оцінки ефективності функціонування банківських установ на національному рівні. Цей аналіз дозволяє оцінити загальну стабільність і надійність банківської системи України, сприяючи розвитку здорового фінансового сектору в країні.

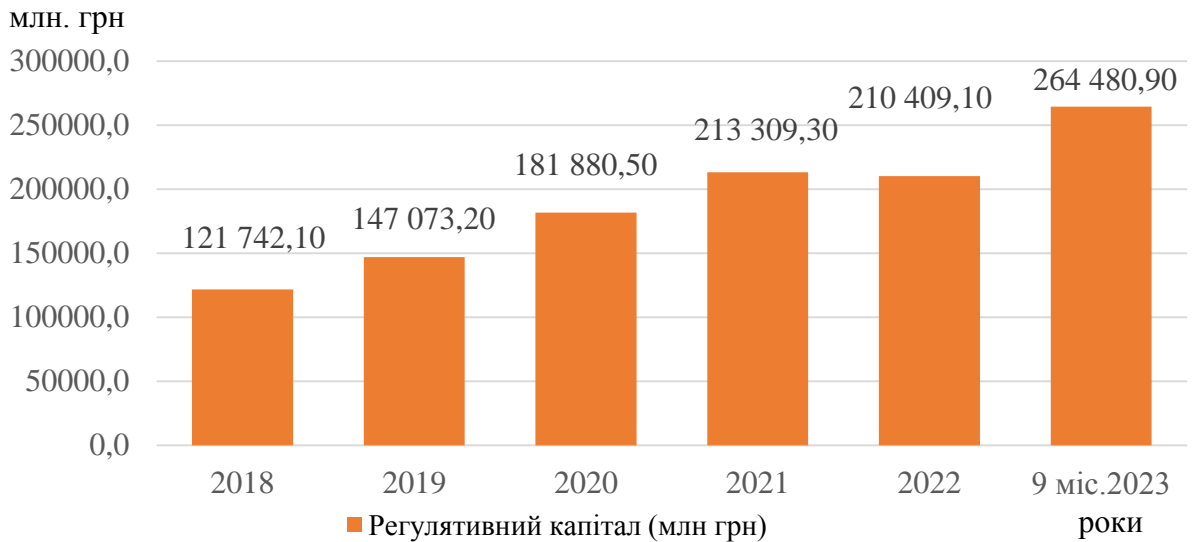


Рис. 2.1. Динаміка нормативу Н1 (регулятивний капітал) за даними НБУ по банківській системі України за 2018- 9 міс. 2023 рр. [54]

З аналізу даних, представлених на рисунку 2.1, випливає, що у період з 2018 по 9 місяців 2023 року відбулося значне зростання регулятивного капіталу банків на суму 142738,8 млн. грн, що демонструє позитивний тренд у функціонуванні банківських інституцій.

На рисунку 2.2 представлені дані, які відображають дотримання нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) у межах банківської системи за період з 2018 по 9 місяців 2023 року. Згідно з вимогами Національного банку України, цей норматив має бути не нижчим за 10%.

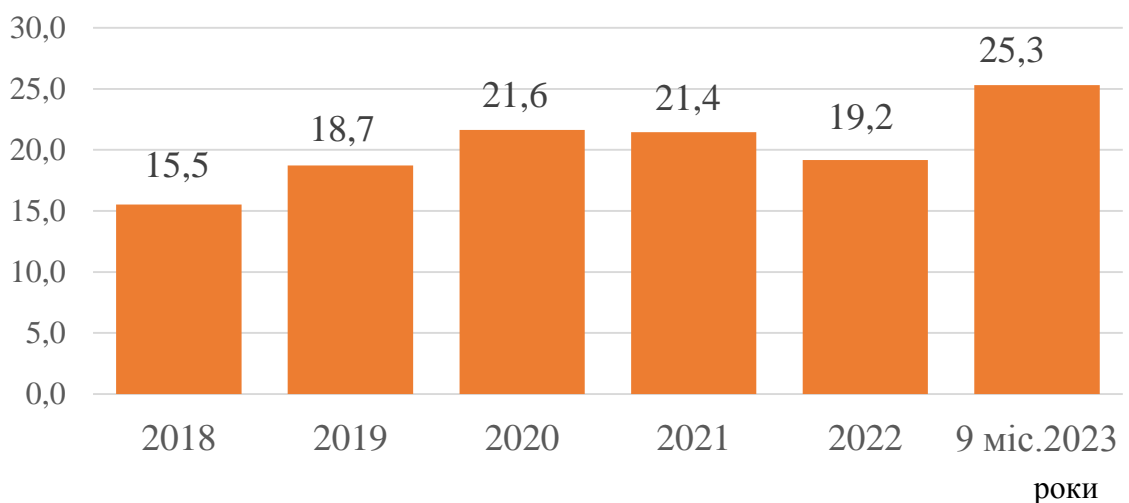


Рис. 2.2. Динаміка нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) по банківській системі України в цілому за 2018р.-2023р. [54]

З аналізу інформації, наведеної на рисунку 2.2, випливає, що упродовж 2018-2023 років спостерігалось зростання нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) у масштабі всієї банківської системи України, окрім 2022 року, коли відбулась військова агресія росії.

На рисунку 2.3 представлені дані, що відображають виконання нормативу достатності основного капіталу (Н3) у загальному контексті банківської системи за період з 2019 по 9 місяців 2023 року, який згідно методики не має бути меншим 7%

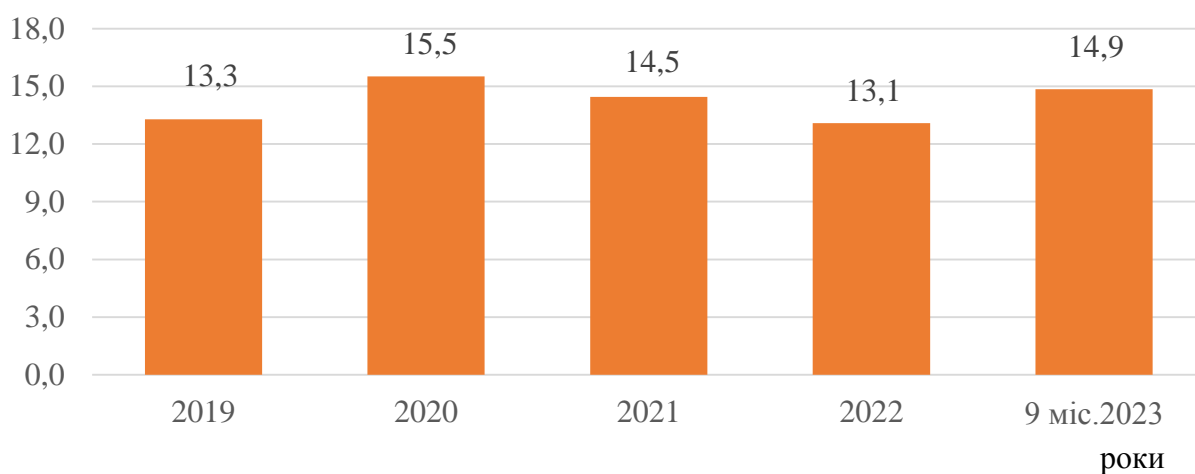


Рис. 2.3. Динаміка нормативу достатності основного капіталу (Н3) по банківській системі України в цілому за 2019р.-9 міс. 2023р. [54]

З інформації, наведеної на рисунку 2.3, можна зробити висновок, що протягом періоду з 2019 по 9 місяців 2023 року спостерігалось зростання нормативу достатності основного капіталу (Н3) в рамках загальної банківської системи України, окрім 2022 року, коли даний показник мав суттєве зниження, що було в свою чергу пов'язано з невизначеністю в банківській системі через військові дії по стриманню агресії російської федерації.

Протягом 2019-2020рр. всі нормативи ліквідності в банківській системі України суттєво перевищували мінімально допустимі показники, що були встановлені Нацбанком, свідчали про наявність надлишкової ліквідності. Така ситуація могла мати негативний вплив на економічні відносини, як на мікро-, так і на макрорівнях, тому з 2019 року економічні нормативи Н4 та Н5 не

розраховуються відповідно до постанови Правління Національного банку України від 01.08.2019 № 102, а з 2022 року розрахунок банками нормативу короткострокової ліквідності (Н6) скасовано відповідно до постанови Правління Національного банку України від 23.03.2022 №59.

Доцільним є також аналіз нормативів кредитних ризиків, адже від ефективності кредитної політики банків в Україні залежить загальна ефективність банківської системи.

Нормативи кредитного ризику як елемент економічних нормативів діяльності банків мають на меті не допустити надмірну концентрацію кредитного ризику в банку, оскільки неплатоспроможність одного або кількох контрагентів може суттєво дестабілізувати банк та навіть призвести до його банкрутства. Зокрема потрібно обмежити кредитні та інші операції з пов'язаними особами (інсайдерами) банку, так як ці операції можуть здійснюватися на пільгових для інсайдерів умовах.

На рисунку 2.4 наведені дані щодо виконання нормативів кредитного ризику банками України за період з 2018 по 9 місяців 2023 року.

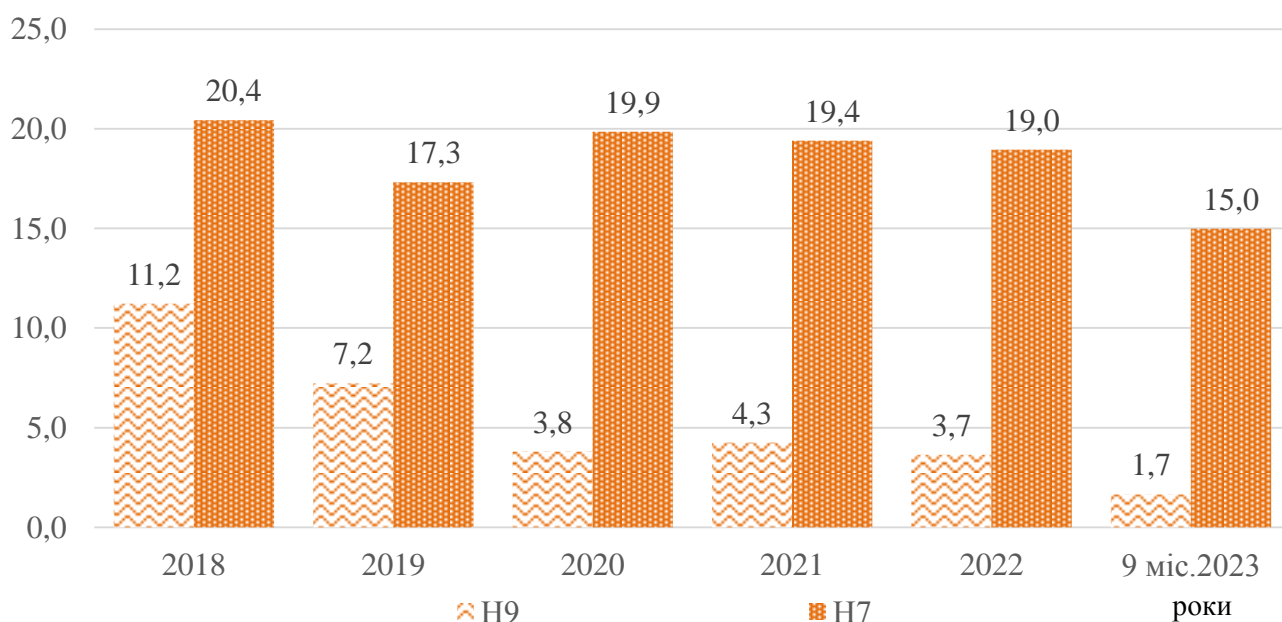


Рис. 2.4. Динаміка стану виконання банками нормативів Н7 та Н9 за період 2018р.- 9 місяців 2023 року [54]

З інформації, представленої на рисунку 2.4, випливає, що протягом

2018-2023 років банки дотримувалися встановленого ліміту кредитного ризику по одному партнеру (Н7), тримаючи його в межах від 20,4% до 15,0%, не перевищуючи при цьому максимального нормативу у 25%. В той же період, розмір кредитного ризику за угодами з особами, пов'язаними з банком (Н9), знизився приблизно в 6 раз, довівши що банками за період 2018-2023рр. була проведена відповідна робота щодо мінімізації концентрації обсягів кредитування на пов'язаних осіб.

Національний банк України контролює дотримання комерційними банками економічних нормативів з метою забезпечення фінансової стабільності та надійності банківської системи. Аудит в цій сфері спрямований на ідентифікацію проблем та мінімізацію ризиків у роботі банків.

Оскільки НБУ є одним із суб'єктів державного фінансового моніторингу України, Департамент фінансового моніторингу, який є структурним підрозділом центрального апарату Національного банку України, відповідає за здійснення державного регулювання та нагляду в сферах протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення.

З метою впровадження інноваційних підходів до організації та проведення виїзних перевірок та безвиїзного нагляду, НБУ з 2020 року об'єднує перевірки, що стосуються фінансового моніторингу, дотримання вимог валютного та санкційного законодавства. Також був введений єдиний стандарт для перевірок як банків, так і небанківських установ.

Через військову агресію російської федерації планові виїзні перевірки банків та небанківських установ з питань фінансового моніторингу та дотримання вимог валютного та санкційного законодавства у 2022 році не здійснювались. Проте упродовж 2022 року за наявності обґрунтованих підстав НБУ здійснив п'ять позапланових виїзних перевірок банків та 178 перевірок банків у порядку безвиїзного нагляду.

Статистика результатів проведених перевірок НБУ по питанню дотримання вимог фінансового моніторингу підпорядкованими суб'єктами первинного фінансового моніторингу наведена таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Результати проведених перевірок НБУ по питанню дотримання вимог фінансового моніторингу за 2020р.-2022р.

Результати заходів НБУ	од. виміру	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
		банківські установи	небанківські установи	банківські установи	небанківські установи	банківські установи	небанківські установи
здійснено перевірок	шт.	66	86	97	237	183	160
письмове застереження	шт.	10	18	13	49	11	158
накладені штрафи	шт.	15	6	5	9	10	35
	сума, тис.грн.	16 676,68	212,50	11 593,00	1 259,70	118766,65	3 732,00

Вищезазначені заходи впливу були вжиті для забезпечення ефективного контролю за виконанням банками та небанківськими установами вимог законодавства з фінансового моніторингу, валютного та санкційного законодавства, а також інших нормативно-правових актів Національного банку.

Динаміка статистики НБУ щодо проведення перевірок відображена на рис.2.5.

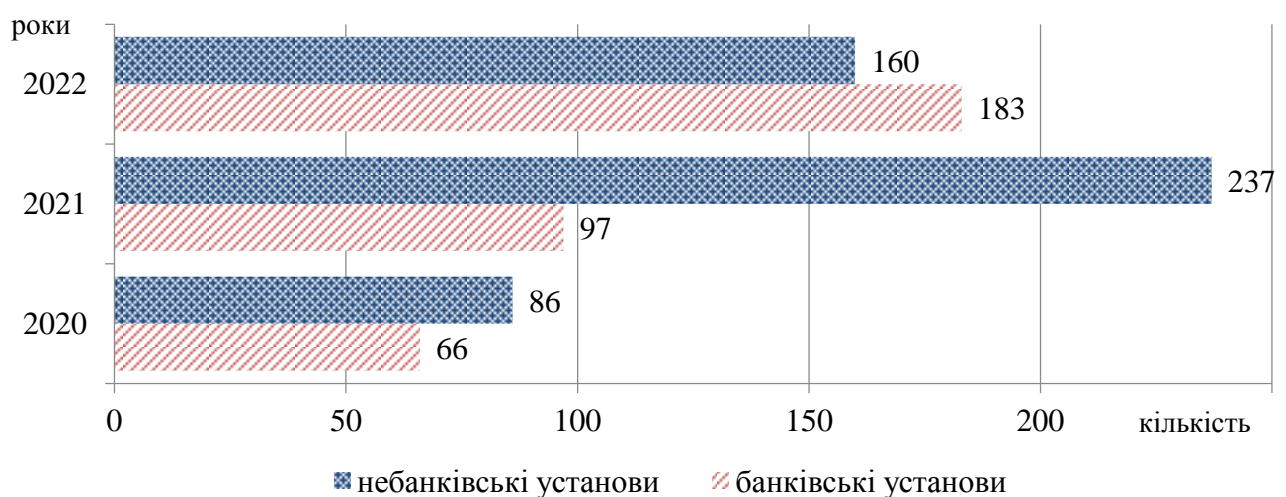


Рис. 2.5 Кількість здійснених НБУ перевірок піднаглядних СПФМ за 2020р-2022р.

Як видно з ілюстрації на рис. 2.5, НБУ приділяє достатньо рівноважну увагу щодо проведення перевірок як по банківських установок так і по небанківських установах. Кількість проведених перевірок за останні три роки між ними майже ідентична, крім 2021 року.

Проте, якщо аналізувати якісний показник, а саме застосування штрафів, то все ж таки більше уваги приділяється банківським установам, оскільки сума накладених штрафів на банки за порушення правил фінансового моніторингу, в порівнянні з небанківськими установами, більша в десятки раз (рис. 2.6).

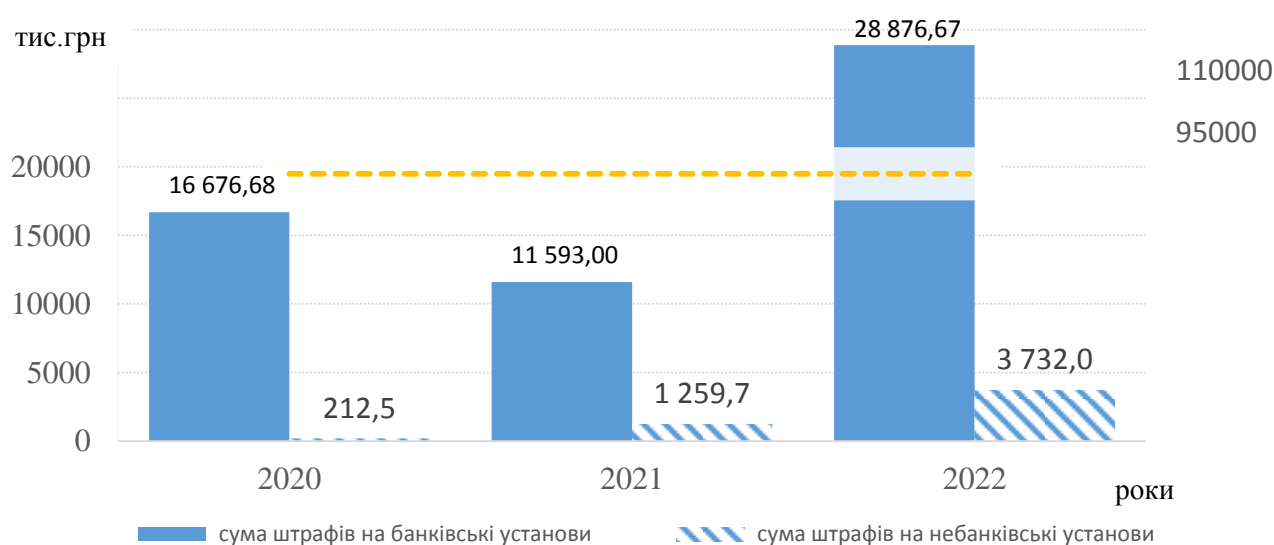


Рис. 2.6 Розмір накладених штрафів НБУ по результатах перевірок піднаглядних СПФМ за порушення норм в сфері фінансового моніторингу за 2020р-2022р.

Так, 2022 році були застосовані різноманітні заходи впливу до банків та небанківських установ у зв'язку з порушенням законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного та санкційного законодавства. Заходи включали:

1. письмові застереження до банків: було надано 11 письмових застережень, які мали на меті вказати на порушення та вимагати відповідних виправлень.

2. письмові застереження до небанківських установ: видано 158 письмових застережень, спрямованих на виправлення порушень у сфері фінансового моніторингу, валютного та санкційного законодавства.

3. штрафи, накладені на банки: - застосовано штрафи у 10 рішеннях, загальна сума яких становить 118 766 952,94 грн. Ці штрафи були визначені відповідно до порушень і важливості виявлених проблем.

4. штрафи, накладені на небанківські установи: видано 35 рішень із застосуванням штрафів, загальна сума яких складає 3 732 000,00 грн. Ці штрафи стосувались порушень у небанківському секторі та були призначені для забезпечення дотримання відповідних правил та норм.

Застосування таких заходів свідчить про активність і рішучість влади в реагуванні на порушення у фінансовому секторі та забезпеченні належного дотримання законодавства. При цьому найбільшу увагу приділяється банківському сектору оскільки найбільше обсягів фінансових операцій проходить саме через нього.

Результати оцінки ризиків від відмивання коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, проведеної НБУ для банків, і результати аналізу за показниками раннього реагування є ключовими елементами планування перевірок у банках. З цією метою за методикою НБУ банки розподілено також на групи ризиків (рис.2.7).

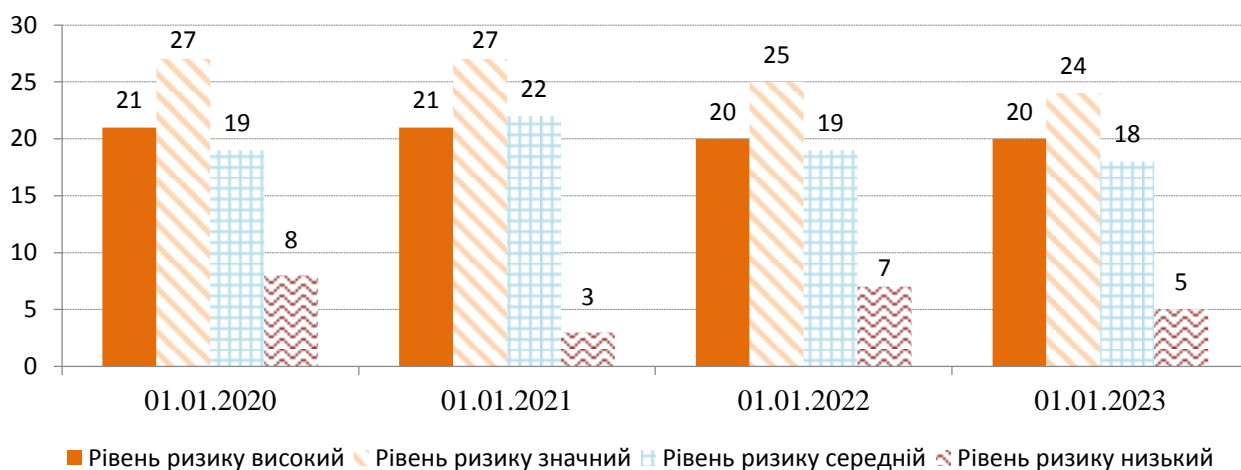


Рис.2.7. Розподіл банків за рівнем ризику

Протягом 2019-2022 років відзначалась невелика динаміка зміни рівнів ризику у банківській сфері. Це було обумовлено відсутністю значущих змін серед власників банків, невеликими змінами в їхній діяльності, зокрема у кількості публічних діячів та пов'язаних з ними осіб, а також у обсягах їхніх

операцій. Також відзначалися незначні зміни в характері послуг, які надаються банками, а також у категоріях клієнтів, які обслуговуються в банку, і переліку країн, до/з яких здійснюється переказ коштів.

Вищезазначена регуляторна та контрольна діяльність НБУ безпосередньо пов'язана та направлена для забезпечення своєчасного надання банками відповідної інформації щодо фінансових операцій клієнтів, які підпадають як за визначенням так і від обсягів під ризикову діяльність, до структур Держфінмоніторингу.

Отже, відповідно до основних законодавчих норм, та в тому числі через суттєву відповідальність з боку регулятивної політики НБУ, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, в тому числі і банки, надсилають Держфінмоніторингу дані про фінансові операції, які перевищують встановлені пороги, а також про підозрілі фінансові операції (або діяльність). З часу запуску системи фінансового моніторингу, Держфінмоніторинг обробив 56 426 547 повідомлень про фінансові операції, що потребують моніторингу. У 2022 році було отримано 1 181 675 таких повідомлень, з яких 1 179 392 були зареєстровані (рис. 2.8)

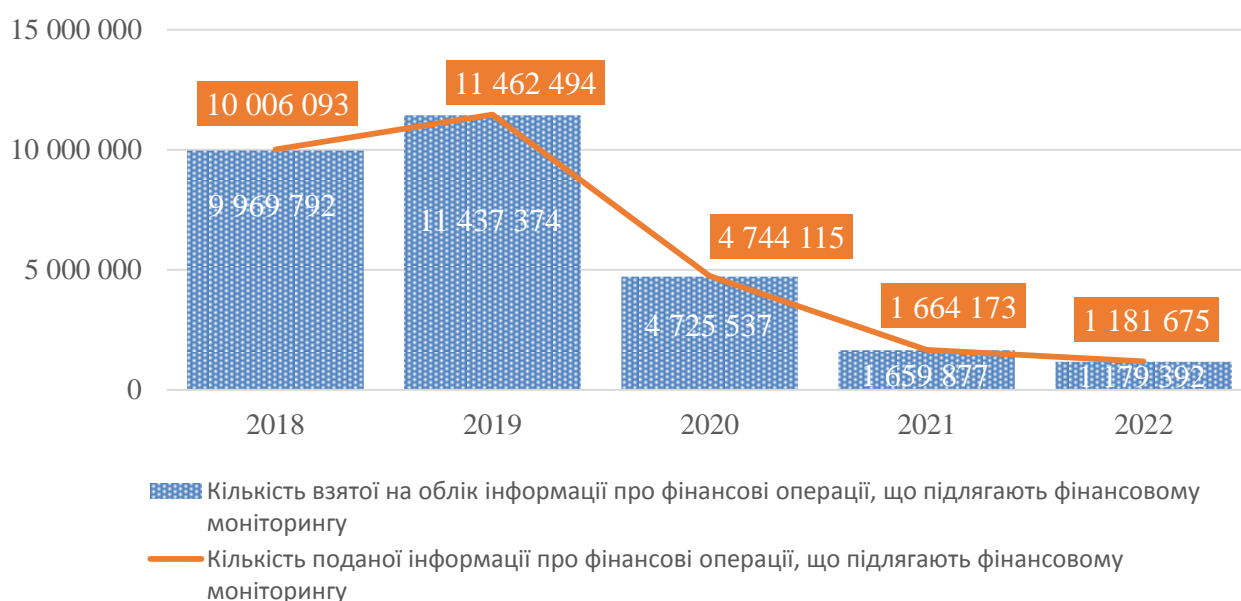


Рис.2.8 Динаміка кількості взятої та поданої інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу

Варто зазначити, що в 2021 році кількість фінансових операцій, зафіксованих Держфінмоніторингом, становила 1 659 877 шт., що на 64.9%

менше порівняно з показниками 2020 року, як це відображено на рисунку 2.8. Зниження обсягу повідомлень, отриманих від суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ), було зумовлено впровадженням змін у законодавство, конкретно в оновлений Закон від 6 грудня 2019 року № 361-ІХ. Саме перехід до ризик-орієнтованого підходу визначення підозрілих операцій, з відповідними пороговими критеріями, встановленими законодавством, дало змогу оптимізувати кількість операцій про які реально потрібно повідомляти Держфінмоніторинг. Отже, ці зміни внесли позитивні корективи в процедуру визначення фінансових операцій, які потребують фінансового моніторингу.

Також необхідно зазначити, що у 2022 році кількість повідомлень про фінансові операції, зареєстрованих Держфінмоніторингом, знизилася на 28,9% порівняно з 2021 роком, що також пов'язано суттєвим зменшенням фінансових операцій в першому півріччі 2021 року з введенням воєнного стану в Україні, оголошеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

На даний момент, пріоритетним напрямком роботи Держфінмоніторингу є виявлення фінансових операцій та осіб, які пов'язані з фінансуванням тероризму та сепаратизму, а також військової агресії з боку Російської Федерації та Республіки Білорусь проти України. Це включає в себе діяльність диверсійно-розвідувальних груп, колабораційну діяльність, публічні заклики до зміни або повалення конституційного ладу України, змін меж території чи державного кордону, а також осіб, щодо яких застосовано санкції.

У системі фінансового моніторингу саме банки є найактивнішими учасниками звітності серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу, оскільки вони відправляють більшу частину повідомлень про фінансові операції, які потребують моніторингу. Статистичні дані свідчать, що у 2022 році Держфінмоніторинг зареєстрував 99,6% повідомлень про фінансові операції, що надійшли від банків і підлягали фінансовому моніторингу наведено на рис 2.9

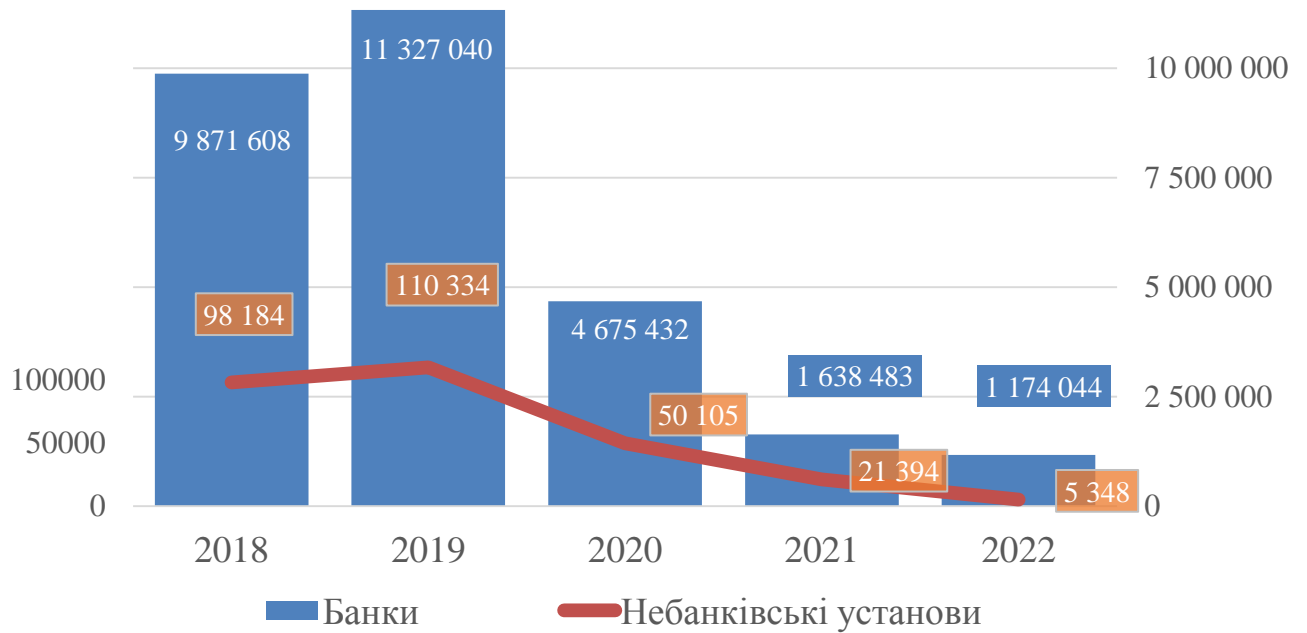


Рисунок 2.9 Динаміка інформування про фінансові операції банками та небанківськими установами протягом 2018 – 2022 років [24].

Отже, як видно з малюнка, комерційні банки становлять основне джерело інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Це підкреслює важливість аналізу цього процесу в рамках банківської системи. Варто зазначити, що лише невелика частина цих повідомлень призводить до відкриття кримінальних справ, і лише близько 2% з них використовуються у судових справах.

Враховуючи невелику кількість системних банків, про які було зазначено на початку даного розділу, і які визначені як важливі для національної безпеки країни, та з урахуванням пруденційного характеру нагляду з боку регулятора - НБУ, невизначеним на сьогодні є питання об'єктивності застосування ним засобів відповідальності за порушення норм фінансового моніторингу серед інших банків України.

2.2. Аналіз застосування норм діючого законодавства з протидії Дослідження впровадження практичних норм системи фінансового моніторингу в банківській системі України

Концепція фінансового моніторингу не є новою для України взагалі та для банківської системи зокрема, оскільки банки є одними з найбільших суб'єктів фінансового моніторингу. Однак, існує певна невизначеність щодо визначення фінансового моніторингу в банківському секторі України. Тому в українському законодавстві необхідно чітко розуміти процес фінансового моніторингу в банку. На нашу думку, це поняття охоплює комплекс заходів з регулювання та контролю, які банки проводять на різних рівнях своєї діяльності для виявлення та забезпечення контролю у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, або фінансування тероризму.

З метою імплементації вимог міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство України, Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" (далі – Закон про ПВК/ФТ) визначено перелік фінансових операцій, які привертають увагу Держфінмоніторингу для виконання покладених на цей суб'єкт обов'язків.

Розділ III Закону про ПВК/ФТ включає до категорій фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу:

- порогові фінансові операції,
- підозрілі фінансові операції (діяльність).

До категорії порогових операцій відносяться фінансові операції, що точно відповідають визначеним критеріям. Якщо фінансова операція відповідає цим критеріям, то вона підлягає виявленню (відбору), реєстрації та повідомленню Держфінмоніторингу.

У цьому випадку використовуються виключно об'єктивні показники. Фінансові установи (банки) зазвичай використовують автоматизовану систему для виявлення порогових операцій, і при цьому не потрібно робити висновки з обґрунтуванням підозр.

Іншими словами, факт віднесення фінансової операції до порогової та її повідомлення Державному фінансовому моніторингу є обов'язковим процесом, який:

- не залежить від вибору конкретної фінансової установи. Будь-яка фінансова установа повинна виявляти порогові операції та передавати інформацію Держфінмоніторингу.

- залежить від характеру та обсягів діяльності фізичної особи чи суб'єкта господарювання. Проте, сам факт потрапляння у реєстр не має негативних наслідків для клієнта, якщо це не пов'язано із підозрілою діяльністю.

Згідно із статтею 20 Закону про ПВК/ФТ, для того щоб визнати фінансову операцію пороговою, необхідно водночас виконання двох умов:

1. Сума фінансової операції дорівнює чи перевищує 400 тисяч гривень або суму в іноземній валюті/банківських металах/інших активах, гривневий еквівалент якої за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів на момент проведення фінансової операції дорівнює або перевищує зазначену суму. Для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, встановлено виняток - поріг зменшено до 55 тисяч гривень.

2. Фінансова операція має одну або більше із чотирьох ознак:

- 2.1. Щодо наявності зв'язку з токсичними державами (юрисдикціями), визначено порогові умови для фінансових операцій:

- 2.1.1. - Фінансова операція вважатиметься пороговою, якщо хоча б одна із сторін-учасників операції має реєстрацію, місце проживання або місцезнаходження в державі, яка здійснює збройну агресію проти України (Російська Федерація);

2.1.2. Також, якщо хоча б одна сторона має зв'язок із державою (юрисдикцією), яка не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних організацій у сфері боротьби з легалізацією доходів, фінансуванням тероризму чи розповсюдженням зброї масового знищення (включаючи дипломатичні представництва, посольства, консульства таких держав, наприклад, Іран і Північна Корея);

2.1.3. Якщо одна із сторін-учасників має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначених державах (юрисдикціях), таких як російська федерація, Іран або Північна Корея.

2.2. Фінансові операції політично значущих осіб, їхніх сімейних членів чи пов'язаних осіб вважатимуться пороговими тільки у випадку фізичних осіб, які відносяться до політично значущих осіб. Для юридичних осіб, що мають політично значущих осіб як кінцевих бенефіціарних власників, порогова ознака не застосовується.

2.3. Будь-яка платіжна операція з переказу коштів за кордон, включаючи держави, віднесені Кабінетом Міністрів України до офшорних зон, вважатиметься пороговою, незалежно від призначення платежу та особи, яка її ініціює (фізична або юридична особа).

2.4. Фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів) є пороговими, і не має значення, хто є учасником операції та напрямок руху готівкових коштів - переказ або отримання.

Готівкові операції привертають найбільшу увагу банків в сфері застосування вимог Закону про ПВК/ФТ, і пояснюється це наступним.

Станом на 10 жовтня 2023 року в готівковому обігу країни перебувало банкнот і монет на загальну суму 727,9 млрд.грн., що на 100,3 млрд.грн., або на 15,9% більше, ніж на початок 2022 року (на 01.01.2022 – 627,6 млрд.грн., рис.2.10).

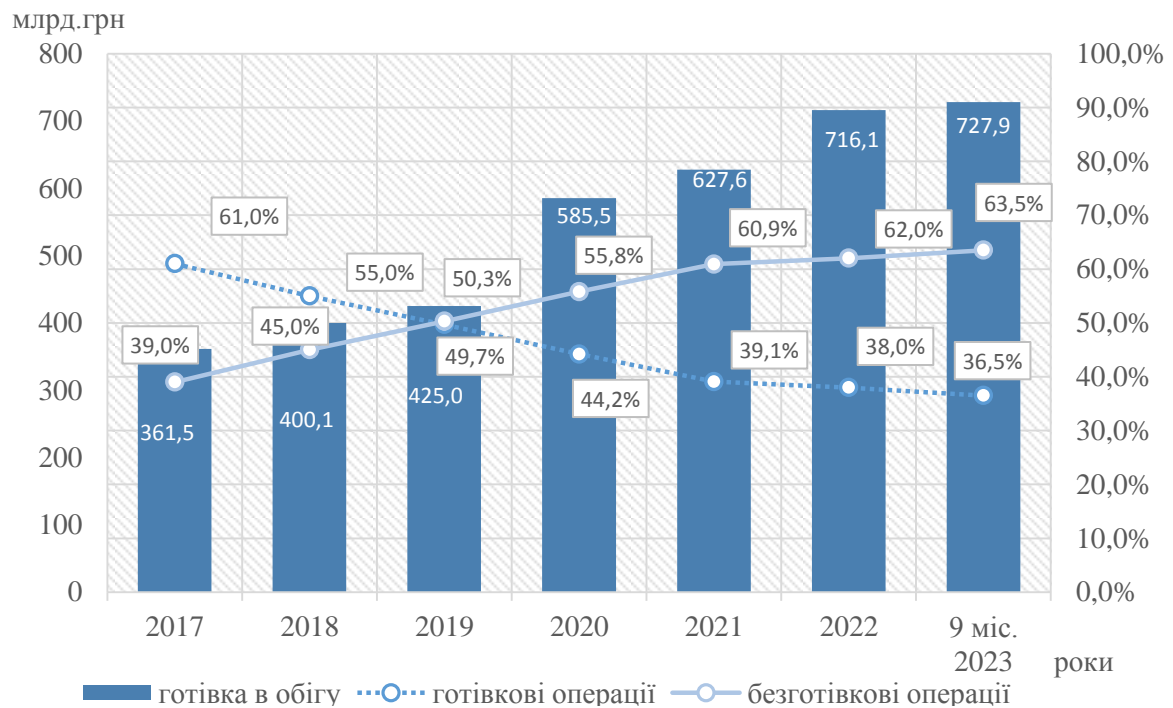


Рис. 2.10. Обсяг гривневої готівки в обігу України, млрд.грн.

Незважаючи на чітко виражений стрімкий ріст безготівкових розрахунків в країні, загальна грошова маса, що знаходиться у обігу, постійно росте.

Використання готівки в схемах відмивання коштів (ВК) обумовлене необхідністю досягнення злочинцями певних цілей:

- приховування походження доходів, що отримані з незаконних джерел.
- затримка ідентифікації осіб, які отримали (чи отримують) незаконні доходи та тих, хто ініціює процес відмивання.
- забезпечення зручного та оперативного доступу до коштів, отриманих з незаконних джерел.
- створення умов для безпечного та комфортного використання коштів, отриманих з незаконних джерел.

Головний стимул для злочинців фокусуватися на використанні готівки в злочинних схемах полягає в тому, що це ускладнює виявлення таких схем. Легкість перетворення безготівкових коштів на готівку та їх переміщення між учасниками таких схем є доступними, і вони не вимагають від злочинців

великих зусиль щодо оформлення документів або реальної поставки товарів, робіт чи послуг.

Загалом, фактори, що сприяють використанню готівки, є сталими. До них відносяться:

- велика частка неофіційних доходів у населення та бізнесу, наявність тіньової економіки.

- низький рівень безготівкових розрахунків населення за товари, роботи та послуги.

- недостатня фінансова грамотність населення.

- легкість використання.

- високий рівень доларизації розрахунків.

- неконтрольованість готівки поза банківською системою.

- недовіра населення до банківської системи.

Цей перелік можна розширити іншими факторами, такими як канали прихованого вивезення іноземної валюти за кордон, позитивне сальдо купівлі-продажу іноземної валюти, що використовується населенням як заощадження та перебуває у тіньовому обігу за участю юридичних і фізичних осіб (продаж-купівля нерухомості, автомобілів тощо).

Обіг безготівкових коштів легше контролюється, ніж обіг готівкових коштів, які використовуються для реалізації схем "розриву ланцюга" з метою маскування походження незаконних доходів. Злочинці використовують готівку як інструмент, що дозволяє уникнути залишення фінансового сліду у всіх економічних злочинах, сполучаючи її з іншими інструментами, що ускладнюють ідентифікацію справжніх власників та контролерів фінансових потоків. Ці інструменти включають залучення юридичних осіб, відкриття багатьох рахунків однією особою у різних банках та залучення до проведення фінансових операцій осіб з низьким соціальним статусом, кримінальним минулим, а також за використанням підставних осіб.

Зазвичай схеми відмивання коштів з використанням готівки є достатньо складними та заплутаними. Рух коштів з безготівкової форми у готівку забезпечують суб'єкти господарювання з ознаками фіктивності та підставні

особи («грошові мули»). Метою залучення третіх осіб до схем відмивання злочинних доходів з використанням готівки є уникнення підозр відносно замовників готівкових коштів та в цілому відвести їх від кримінальної відповідальності.

Тому, окрім порогових фінансових операцій, відповідно до статті 21 Закону про ПВК/ФТ, також підлягають фінансовому моніторингу ті операції, що викликають підозри, тобто підозрілі фінансові операції [2].

Особливістю підозрілих фінансових операцій є те, що вони не залежать від суми коштів, на яку вони проводяться.

Основною ознакою є присутність в фінансовій установі підозри або достатніх підстав для підозри, що зазначені операції можуть бути результатом злочинної діяльності або пов'язані з фінансуванням тероризму чи поширенням зброї масового знищення.

Для виявлення таких підозрілих операцій фінансові установи розробляють індикатори підозрілості. При розробці цих індикаторів беруться до уваги:

- типологічні дослідження, проведені Держфінмоніторингом;
- рекомендації Національного банку України;
- власний досвід та аналіз фінансової установи.

На момент написання даної роботи на офіційному веб-сайті ДМФМУ опубліковані результати 21 типологічного дослідження.

Рекомендації Національного банку України знаходять своє відображення в Положенні про здійснення банками фінансового моніторингу (для банків) та в Положенні про здійснення установами фінансового моніторингу (для фінансових установ, які перебувають під наглядом НБУ). Ці документи включають списки, де представлено 146 (для банків) та 112 (для небанківських фінансових установ) індикаторів та їх різновидів, охоплюючи різні аспекти:

- діяльності або поведінки клієнта,
- фінансових операцій клієнта,
- різних видів продуктів (послуг).

Також враховується несумісність операцій з очікуваннями фінансової установи від співпраці з клієнтом. Це означає невідповідність інформації, яку

клієнт надав про себе при встановленні бізнес-відносин, операціям, які він планує або вже виконав. Наприклад, це може включати анонсований обсяг операцій, нетипову діяльність, невідповідність масштабам діяльності в порівнянні із фінансовою звітністю установи за попередній період та інше.

Для виявлення ознак підозрливості в операціях клієнтів або їх сукупності фінансові установи можуть використовувати автоматизовані модулі, які відбирають операції згідно з відповідними правилами/сценаріями, встановленими на рівні кожної окремої фінансової установи. Точність відбору залежить від внутрішньої політики фінансової установи та її внутрішніх процедур у сфері фінансового моніторингу.

Виявлення підозрливих фінансових операцій здійснюється як перед їхнім здійсненням, так і в процесі співпраці, зокрема на щотижневій, щомісячній або щоквартальній основі.

Таблиця 2.3

Розподіл взятих на облік Держфінмоніторингом протягом 2019-2021 років фінансових операцій, щодо яких у суб'єктів первинного фінансового моніторингу виникла підозра, в розрізі кодів ознак

Код ознаки	Назва коду	%
900	фінансові операції іншого характеру, для яких у СПФМ виникають підстави вважати, що ФО проводиться з метою ВК/ФТ	48%
416	регулярне одержання або надання фінансової допомоги, у тому числі від нерезидентів, чи надання фінансової допомоги нерезидентам	24%
220	регулярне надходження на рахунок клієнта коштів, які в подальшому отримуються готівкою ним та/або довіреною особою	5%
404	проведення у великих розмірах ФО з купівлі-продажу товарів (оплати послуг), визначити вартість яких складно або неможливо (наприклад, об'єкти інтелектуальної власності; деякі види послуг, що не мають постійної ринкової вартості, консалтингові, юридичні, аудиторські послуги тощо)	5%
510	операції відповідно до типологічних досліджень у сфері ПВК/ФТ/ФРЗМЗ, підготовлених та оприлюднених спеціально уповноваженим органом	3%
128	незвично великі операції, що не відповідають фінансовому стану особи	3%
459	здійснення операції купівлі/продажу або відступлення права грошової вимоги	3%
221	регулярне зняття клієнтом та/або довіреною особою готівки, яка попередньо була зарахована на рахунок клієнта	2%
138	відмова у проведенні ФО у зв'язку з ненаданням клієнтом, з яким установлені ділові відносини, необхідної інформації для ідентифікації та/або верифікації, а також для вивчення клієнта	2%

Продовження таблиці 2.3.

326	неодноразове здійснення ФО на суму нижче встановленого порога, що мають ознаки обов'язкового фінансового моніторингу	1%
-----	--	----

Як показують статистичні дані Держфінмоніторингу за період з 2019 по 2022 роки з табл.2.3., найбільша частка фінансових операцій, в яких суб'єкт первинного фінансового моніторингу виявив підозри пов'язані з операціями, для яких виникають підстави вважати, що такі операції проводяться з метою відмивання капіталу/фінансування тероризму (рис.2.11). Іншу частину підозр СПФМ пов'язує з операціями що проводяться з метою здійснення або отримання фінансової допомоги від нерезидентів, здійснення значних операцій з купівлі-продажу товарів (оплати послуг), визначення вартості яких ускладнено або неможливо, регулярними надходженнями на рахунок клієнта коштів, які подальше отримуються готівкою самим клієнтом чи довіреною особою, а також операціями відповідно до типологічних досліджень.

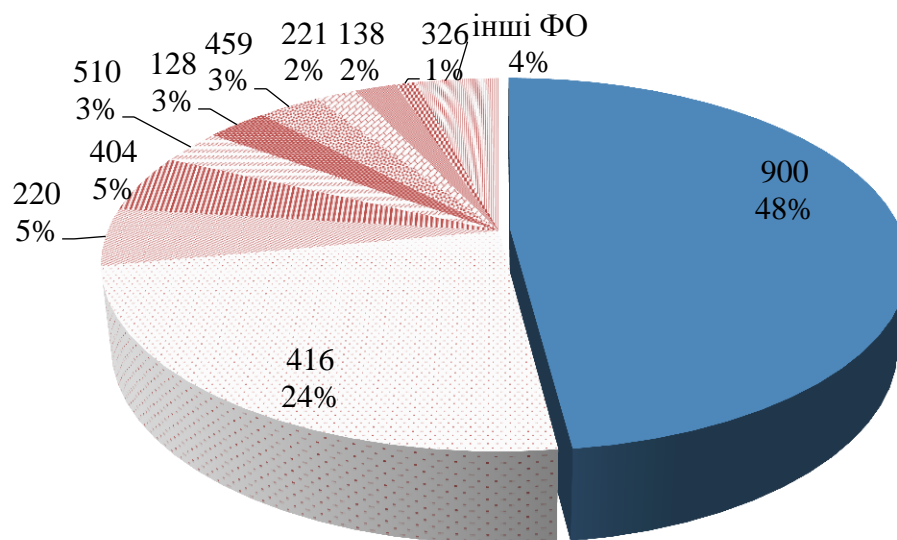


Рис. 2.11. Розподіл взятих на облік Держфінмоніторингом протягом 2019-2022 років фінансових операцій, щодо яких у суб'єктів первинного фінансового моніторингу виникла підозра, у розрізі кодів ознак фінансового моніторингу

Банки є найбільш активними СПФМ в системі звітування Держфінмоніторингу про інформацію, що підлягають фінансовому моніторингу. Як зазначалось в вище розділі 2.1., рис. 2.9, банки подають Держфінмоніторингу понад 99% інформації, що підлягають фінансовому моніторингу. В загальній кількості інформації, що подана банками, відповідно до вимог законодавства у сфері ПВК/ФТ/ФРЗМЗ, статистика свідчить що вона розподіляється за ознаками та має низпадаючу динаміку за останні роки (таблиця 2.4)

Таблиця 2.4.

Динаміка поданої кількості повідомлень від банків, що підлягають фінансовому моніторингу, на Держфінмоніторинг з подальшим їх обліком

шт.

Ознака фінансової операції	роки			
	2019	2020	2021	2022
Порогові фінансові операції/обов'язковий фінансовий моніторинг (до 28.04.2020)	10 995 357	4 518 087	1 562 423	1 119 544
Підозрілі фінансові операції (діяльність)/внутрішній фінансовий моніторинг (до 28.04.2020)	276 327	141 085	75 363	54 001
Порогові та підозрілі фінансові операції (діяльність)/обов'язковий та внутрішній фінансовий моніторинг (до 28.04.2020)	54 933	15 724	112	80
На запит про відстеження фінансових операцій	423	536	585	419

Як бачимо з наведеної інформації, банки є найбільшими суб'єктами первинного фінансового моніторингу в частині подання інформації до органів

державного фінансового моніторингу про підозрілі та порогові фінансові операції клієнтів.

Статистика свідчить про зменшення кількості поданої інформації про клієнтів, що дає можливість припустити, що зміни в діючому законодавстві в частині фінансового моніторингу та поступовий перехід до безготівкових операцій сприяє якісному показнику на противагу кількісному.

За аналітикою за останні чотири роки, найбільшу частку в обсязі поданої інформації банками, займає інформація щодо порогових операцій клієнтів, що в свою чергу також дає припущення зробити висновки, що вказані операції пов'язані в більшій мірі з готівковими оборотами клієнтів які проводяться понад пороговими сумами. Тим не менш, обсяг інформації наданої банками щодо підозрілих операцій знаходиться на другому місці, і також потребує особливої уваги з боку банківських установ.

2.3. Аналіз процесів та ризиків банківського сектору в частині дотримання правил фінансового моніторингу

Банківський сектор визнається як найбільш привабливе середовище для злочинців, які намагаються відмити кошти, особливо через унікальні характеристики, які пропонуються банками. Ці особливості включають в себе операції з високо-ліквідними активами, транскордонний характер операцій, онлайн доступ до послуг, миттєвість проведення операцій та можливість анонімного використання продуктів.

У фінансовому контексті банківська система України відіграє ключову роль у загальній економіці країни, внаслідок чого Національний банк України (НБУ) несе значну відповідальність у протидії легалізації незаконних доходів. У цьому контексті, рішення Правління НБУ з фінансового моніторингу включають в себе встановлення вимог до організації статистичної звітності для

НБУ, застосування впливових заходів та санкцій до фінансових установ, що не належать до банківської сфери, а також організацію перевірок та інше.

Тому Національний банк України продовжує посилювати контроль за фінансовим моніторингом, збільшуючи відповідальність учасників ринку за порушення. В 2023 році це досягається через підвищення розмірів штрафів та активізацію виїзних перевірок - значно збільшено розміри штрафів для банків за порушення. Наприклад, відбулися зміни у санкціях за невиконання вимог, пов'язаних із "відмовою від встановлення (підтримання) ділових відносин та проведенням фінансових операцій".

Це стосується ситуацій, коли банк мав відмовити клієнту у обслуговуванні, проте такого відмовлення не відбулося, зокрема через неналежну ідентифікацію клієнта. Максимальний розмір штрафу за таке порушення зріс з 400 000 грн до 1 млн грн. Також запроваджено штраф у розмірі до 50 млн грн за «порушення вимог щодо здійснення заходів належної перевірки, включаючи посилені заходи належної перевірки», а також за «неналежне виконання банком обов'язку здійснювати управління ризиками».

Що стосується належної перевірки клієнта, то ця процедура є обов'язковим моментом початкової стадії фінансового моніторингу в банку.

Належна перевірка передбачає ряд заходів, зокрема:

- ідентифікацію та верифікацію клієнта (або його представника);
- визначення кінцевого вигодонабувача клієнта, або підтвердження його відсутності, включаючи аналіз структури власності для з'ясування вигодонабувача, та заходи для верифікації його особи, якщо такий існує;
- розуміння мети та характеру майбутніх ділових відносин клієнта або проведення фінансової операції;
- постійний моніторинг ділових відносин та фінансових операцій клієнта, з метою забезпечення відповідності цих операцій доступній інформації про клієнта, його діяльності та ризикам, у тому числі, за необхідності, звірка джерела коштів, задіяних у фінансових операціях;

- підтримка актуальності всіх отриманих та існуючих документів, даних та інформації про клієнта.

Сутність процедур ідентифікації та верифікації клієнта зображено на рис.2.13.

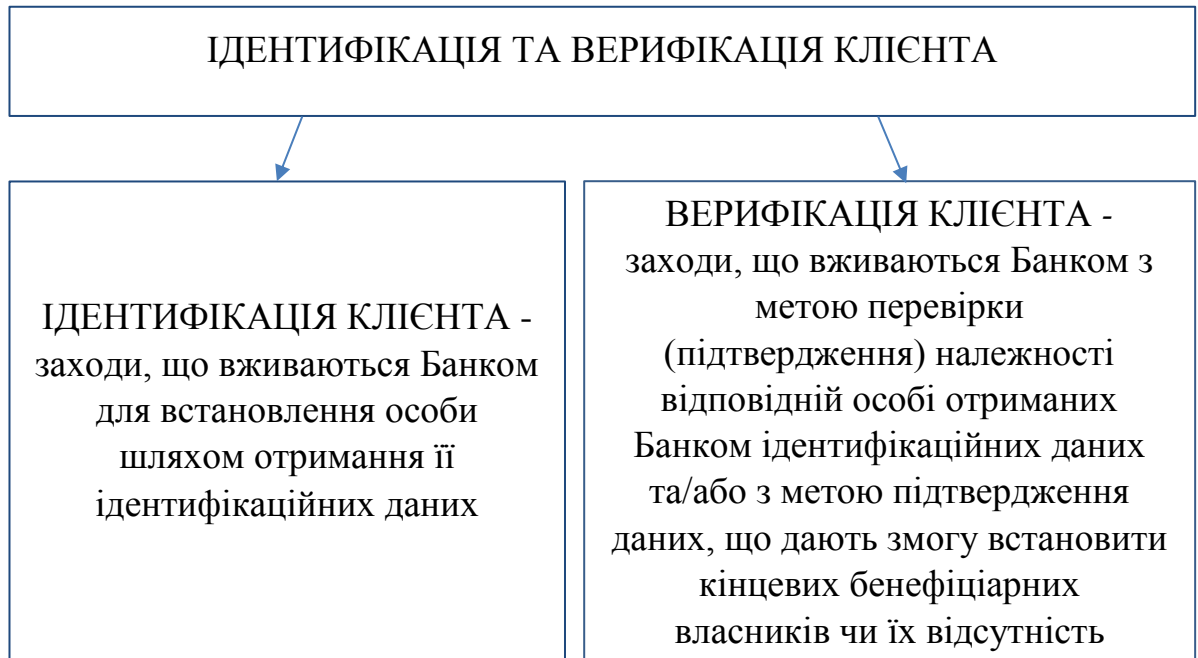


Рис.2.13. Сутність процедур ідентифікації та верифікації клієнта в банку відповідно до чинного законодавства України

Ідентифікація клієнтів може відбуватися за допомогою таких інструментів, як банківська картка або кваліфікований електронний підпис, надання документів що посвідчують особу. Для верифікації операції можуть бути потрібні додаткові докази. Наприклад, можливий дзвінок з банку, сканування обличчя, перевірка деталей платежу, підтвердження особистості платника, перевірка чи дійсно власник картки її використовує, визначення мети операції, джерела коштів та інше.

Також, критерієм сегментації процедури ідентифікації клієнта при здійсненні фінансової операції є як сума коштів, на яку проводиться операція, так і залежність від банківського продукту, по якому проводиться така фінансова операція. Графічне застосування процедур ідентифікації та верифікації наведено в рис.2.14

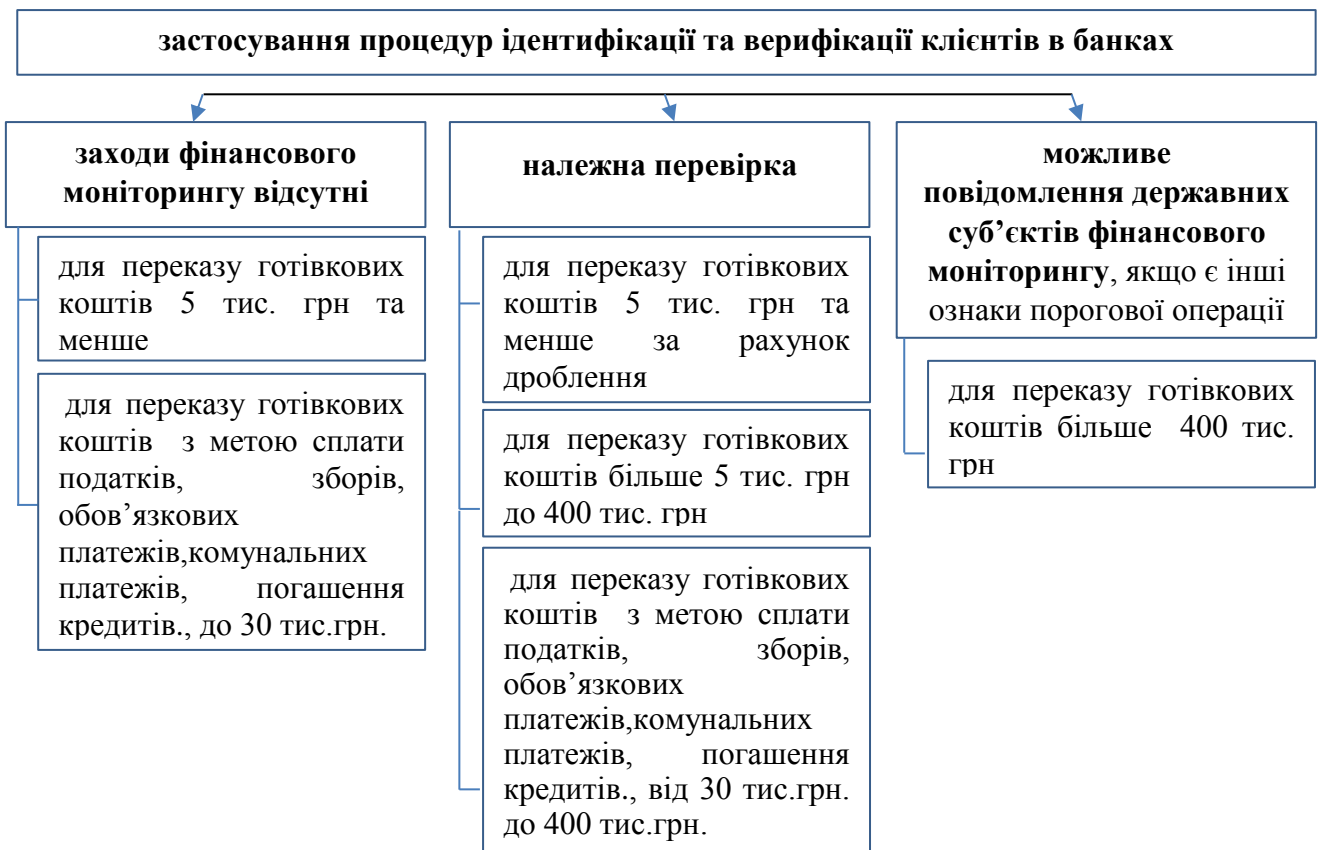


Рис. 2.14 Застосування процедур ідентифікації та верифікації клієнтів в банках

В свою чергу, процес ідентифікації та верифікації клієнта обов'язково здійснюється у наступних випадках:

- перед початком ділових відносин або перед відкриттям рахунку;
- перед здійсненням фінансової операції, яка не передбачає відкриття рахунку, на суму від 400 тисяч гривень.

Для прикладу розглянемо динаміку здійснених платежів фізичними особами без відкриття рахунку по АТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ» за 2022р. – 9 місяців 2023 років. Вказаний приклад цікавий тим, що послугою платежів без відкриття рахунку в касах банку проходять готівкові платежі, тобто операції з готівкою, відповідно до яких працівники банку повинні здійснювати певні дії з ідентифікації та верифікації клієнтів – фізичних осіб, в залежності від суми проведеної операції. Оскільки вказана інформація носить ознаки банківської таємниці, та для зручного порівняння

даних 22 року з 9-ма місяцями 2023 року, аналітичні дані будуть наведені у відносних значеннях (табл.2.5.).

Таблиця 2.5.

Розподіл готівкових операцій платежів фізичних осіб без відкриття рахунків через каси АТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЦАДЖЕНЬ»

%

здійснені готівкові операції без відкриття рахунку	2022 рік		9 міс.2023		різниця	
	% кількість	% сума	% кількість	% сума	% кількість	% сума
до 5000,00 грн.	85,5%	4,1%	93,5%	26,2%	8,0%	22,1%
від 5000,00 гривень включно та до 30 000 грн.	10,6%	16,1%	4,9%	11,1%	-5,7%	-5,0%
від 30 000,00 гривень включно та до 400 000 грн.	3,6%	51,6%	1,5%	40,1%	-2,1%	-11,5%
більше 400 000 грн	0,2%	28,2%	0,1%	22,6%	-0,1%	-5,6%
Всього:	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%

Як бачимо з даних таблиці 2.5., найбільшу питому вагу по кількості готівкових платежів без відкриття рахунку займають платежі до 5000,0 грн, а саме 85,5% кількості платежів в 2022 році та 93,5% за 9 місяців 2023 року відповідно. Проте загальна сума таких платежів, на противагу від більших сум платежів, а саме від 5000,0 грн до 30000,0 грн, від 30000,0 грн. до 400000,0 грн. та більше 400000,0 грн – менша, проте має тенденцію до зростання. І навпаки, платежі при яких відбувається належна перевірка клієнта (від 5000,0 грн.), допорогові та понад порогові суми (від 30000,0 грн до 400000 грн, та більше 400000,0 грн відповідно) мають тенденцію до зменшення, оскільки для їх проведення банк має право а клієнт зобов'язаний надати відповідні дані або обґрунтування для подальшої проведення операції. Оскільки клієнти, зазвичай, не мають великого бажання розкривати відповідні дані, вказані понадпорогові операції тому і мають відповідну низпадаючу динаміку, оскільки зазвичай клієнти їх проводять за допомогою дистанційних систем обслуговування, або з власних поточних рахунків, тобто - безготівково. В даному випадку така

тенденція має позитивний характер, оскільки несе менше ризиків банку і сприяє розвитку, як писалося вище, безготівкових розрахунків.

Але в будь-якому випадку, в залежності від соціального статусу клієнта та відповідного рівня ризику, в даному прикладі - разі здійснення ним операції з понадпороговою сумою 400 000 грн., працівники банку повинні провести посилені заходи належної перевірки шляхом збору додаткової інформації щодо клієнта та ділових відносин з ним.

Посиленими заходами на етапі встановлення ділових відносин з клієнтом можуть бути:

- отримання додаткової інформації щодо клієнта шляхом пошуку інформації про нього у відкритих джерелах (наприклад, офіційних джерелах, публічних реєстрах, вебсайтах авторитетних видань);
- з'ясування джерел статків (багатства) та/або джерел коштів, пов'язаних із фінансовими операціями клієнта/КБВ клієнта;
- отримання детальнішої інформації щодо мети та характеру встановлення ділових відносин;
- пошук інформації у відкритих джерелах щодо наявності кримінальних проваджень стосовно клієнта, його представників;
- отримання дозволу Голови Правління Банку на встановлення (підтримання) ділових відносин (проведення разової фінансової операції на значну суму без встановлення ділових відносин) з клієнтом.

Для поєднання якісних експертних оцінок та кількісних статистичних даних Національним банком України була проведена оцінка ризиків використання банківських продуктів для відмивання капіталу та фінансування тероризму в залежності від їхніх видів та каналів надання (Таблиця Б.1. Додаток Б).

Всі методи віддаленої ідентифікації та верифікації, визначені Національним банком України, вважаються низькоризиковими, і ризик відеоверифікації оцінений як середній. Однак ідентифікація та верифікація клієнтів банків за допомогою агентів може призвести до середнього ризику

використання для відмивання капіталу та фінансування тероризму. Це пов'язано з можливістю, що агенти можуть порушити вимоги щодо нормативно-правового контролю та вчиняти шахрайські дії (Таблиця В.1., Додаток В).

Характеристика фінансових операцій, які містять ознаки відмивання коштів та були виявлені в ході наглядової діяльності Національного банку України, свідчить про високий рівень складності застосовуваних методів, особливо в контексті приховування походження коштів та реальних власників банківських рахунків юридичних осіб, що беруть участь в операціях, а також реальних користувачів коштів.

Все це свідчить про значущу та систематичну націленість важких злочинних груп на використання банківських послуг з метою відмивання коштів. Оглядаючи зовнішні загрози для банківського сектору та загалом для фінансової системи України, неможливо не відзначити продовжуючу агресію російської федерації, яка з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне воєнне вторгнення.

Держава-агресор за всіма можливими засобами намагається руйнувати суверенітет України, при цьому під загрозою опиняється стабільність економічно-фінансової сфери. Фінансування терористичних та сепаратистських рухів, пропагандистських засобів масової інформації, політичних партій та інших організацій, які загрожують суверенітету України, включаючи злочинні операції зі зброєю, контрабандою наркотиків та іншими незаконними предметами, може включати в себе використання фінансових установ, які діють в Україні.

Крім того, криміногенна ситуація в кредитно-фінансовій сфері країни значно впливає на формування загроз діяльності банків. Підвищена суспільна небезпека злочинів у банківській сфері визначається кількома факторами. В першу чергу, злочини в цій сфері завдають значних збитків не лише комерційним банкам та вкладникам, але й негативно впливають на функціонування всієї економічної системи країни. В багатьох випадках

отримані злочинцями кошти переказуються за кордон, особливо на рахунки, відкриті в офшорних зонах. Отже, на додаток до прямих збитків, що виникають внаслідок неповернення кредитних ресурсів банкам, злочинна діяльність також завдає значної шкоди державним і суспільним інтересам. Ця шкода виражається у прискоренні інфляційних процесів та знеціненні національної валюти, що, в кінцевому підсумку, може спричинити дезорганізацію кредитно-фінансової системи.

По-друге, злочинна діяльність у цьому контексті визначається різноманітністю та високим інтелектуальним рівнем, а також швидкою адаптацією злочинців до нових форм та методів підприємницької діяльності. Це відзначає ці злочини як особливо складні, вимагаючи від фахівців додаткових знань та навичок. Розслідування таких фактів ускладнюється тим, що йому одночасно протидіють як самі злочинці, так і недобросовісні банківські працівники.

Також важливо враховувати особливості діяльності банків, які створюють передумови для скоєння злочинів у банківській сфері. Серед них можна виділити відсутність сприятливих умов для ефективного впровадження заходів протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та фінансовому зловживанню, а також недостатність або відсутність адекватних та ефективних систем управління ризиками в сфері відмивання коштів та фінансування тероризму, а також систем профілактичних заходів безпеки, спрямованих на виявлення та запобігання використанню їхніх послуг для відмивання коштів та фінансування тероризму.

Криміногенна ситуація в сфері фінансів і банківської діяльності характеризується кількома основними рисами:

- інтелектуальний характер злочинів виявляється у використанні злочинцями нових фінансових інструментів.
- банківські злочини відрізняються високим рівнем латентності.
- злочинні інтереси в банківському секторі спрямовані на виведення незаконно здобутих коштів за кордон.

- спостерігається симбіоз корупції, організованої злочинної діяльності та банківської злочинності.

- низька ефективність правоохоронних та судових систем у протидії банківським злочинам вк/фт.

Велика кількість фінансових установ, які мають ознаки відмивання коштів, виявлених Національним банком України під час нагляду, свідчить про можливу значну кількість випадків відмивання грошей через банки.

Висока ймовірність ризику використання банків у фінансуванні тероризму і відмиванні коштів визначається зовнішніми факторами, такими як обіг та використання готівки, фіктивні підприємства, недостатній контроль при реєстрації суб'єктів господарювання, ухилення від податків, транскордонні перекази, незаконне виведення валюти за кордон, низький рівень довіри до фінансової системи та інші фактори.

До чинників, які призводять до високої ймовірності ризику використання банків для фінансування тероризму і відмивання коштів, відносяться також збройна агресія РФ, діяльність проросійських політичних партій і громадських організацій, діяльність диверсійно-розвідувальних груп, високий рівень обігу та використання готівки, значний рівень корупції, тінізація економіки, невідповідність контролю за реєстрацією бенефіціарів, фіктивне підприємництво, збільшення сум транскордонних переказів, операції з купівлі за рахунок готівки, вплив пандемії COVID-19 на виїздний нагляд в сфері фінансового моніторингу.

В сучасних реаліях не існує уніфікованої системи для оцінки ефективності роботи фінансового моніторингу. Наявні методичні підходи рекомендують враховувати ряд факторів, що не обмежуються лише цим переліком: охоплення та глибина фінансового моніторингу; швидкість проведення експертизи; оперативність у відповідях на запити фінансових контролюючих органів; точність відповідей на запити; якість проведення розслідувань та інші аспекти.

Висновки до розділу 2

В результаті проведеного дослідження можна сформулювати наступні висновки:

Суттєвий вплив на впровадження та дотримання вимог фінансового моніторингу в банківській сфері за міжнародними стандартами полягає на НБУ.

Задля цього регулятором систематично використовується система показників визначення нормативів банків, та на щорічній основі визначається системно важливі банки для економіки країни. В свою чергу ним проводиться певні заходи задля збереження виконання умов, прийнятих перед світовою спільнотою щодо моніторингу фінансових операцій клієнтів та відповідного інформування державного фінансового моніторингу. В цьому контексті банкам приділяється найбільше увага оскільки вони генерують найбільший обсяг інформації щодо фінансових операцій клієнтів.

Варто відмітити, що у 2022 році кількість повідомлень про фінансові транзакції, які були зареєстровані Держфінмоніторингом, склала 1 174 044, що на 28,7% менше порівняно з попереднім роком, та на 74,9% менше в порівнянні з 2020 роком. Таке скорочення було обумовлено виконанням вимог зміненого Закону №361-IX, що модифікував процедури фінансової ідентифікації.

Здійснено аналіз нормативних вимог до організації первинного фінансового моніторингу в банках України. З огляду на швидкий розвиток науково-технічного прогресу та необхідність активізації глобалізаційних процесів, характеризуючись зростанням фінансової єдності та взаємозалежності міжнародних фінансово-економічних систем, рухом до єдиних стандартів та принципів, спостерігається поступове втілення нових законодавчих ініціатив. Однак реальне застосування цих законодавчих змін у банківській практиці ще лише починається. Відсутність уніфікованих критеріїв для адекватної оцінки ризиків спонукає банки до застосування стратегій ухилення від ризиків, а у

більшості випадків — до відмови у обслуговуванні клієнтів без наявності необхідних документів, що є обов'язковими за вимогами НБУ.

Розвиток безготівкових розрахунків сприяє зменшенню ризикованості операцій клієнтів в частині дотримання вимог фінансового моніторингу навіть пропри те що грошова маса в країні систематично збільшується із року в рік. В свою чергу, перехід клієнтів на системи дистанційного обслуговування, спрощення їх ідентифікації, використання безготівкових інструментів в розрахунках та надання більшого доступу до публічної інформації в цілому позитивно впливає на пришвидшення імплементації міжнародних вимог в частині дотримання фінансового моніторингу.

Також слід підкреслити, що в контексті оновлень законодавства про банківську діяльність та реорганізаційних заходів, які проводить Національний банк, основною метою є покращення рівня знань працівників банківської сфери щодо дотримання вимог законодавства з питань фінмоніторингу, вивід з ринку неплатоспроможних банків та зниження кількості так званих "кишенькових банків", створених для обслуговування обмеженого числа юридичних осіб. Ці заходи спрямовані на реформування банківської системи з метою підвищення її міцності як основи фінансового сектору, оскільки існує важлива потреба у вдосконаленні методичних підходів до реалізації індикаторів для ідентифікації підвищених ризиків відмивання коштів через банківську систему.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВ

3.1. Розробка пропозицій для вдосконалення методології фінансового моніторингу, базованої на аналізі поточного стану та міжнародного досвіду

У сфері банківської діяльності існують численні інструменти для керування ключовими видами ризиків, такими як кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий ризик та операційний ризик, а також ризики, асоційовані з легалізацією коштів. Статистичні відомості, що містяться в звітах Державної служби фінансового моніторингу України, свідчать, що банки часто недостатньо оцінюють свою схильність до ризиків у рамках первинного фінансового моніторингу або продовжують вдаватися до застосування традиційних методів їх керування. Висновки дослідження підкреслюють важливість досягнення стратегічної цілі – ефективного виявлення, контролю та зменшення ризиків, що повинно бути в центрі уваги в контексті протидії легалізації незаконних доходів, зокрема через реалізацію комплексних профілактичних заходів.

Банківський сектор відіграє важливу роль у підтримці розвитку економіки та фінансовій стабільності країни, будучи лідером у поданні звітів про фінансові транзакції, що підлягають моніторингу. В умовах зростаючого впливу глобальних та внутрішніх ризиків, фінансова сфера, і банківська зокрема, вимагає постійного і уважного моніторингу.

Значні зміни, що відбуваються у системі фінансового моніторингу, вимагають розширення існуючих методик і впровадження інструментів для поліпшення ризик-орієнтованого підходу. Саме цей підхід є актуальним для первинного фінансового моніторингу в банківському секторі України і зосереджений на детальному аналізі процесів виявлення та класифікації ризиків.

Слід підкреслити, що в контексті змінювальних напрямків економічного розвитку України, особливо важливим є розуміння того, що різноманіття стратегій класифікації банківських ризиків, з одного боку, надає можливість детально аналізувати та визначати потенційні загрози, а з іншого — вносить складність у процес їх управління через їх багатоаспектність. В теорії банківської справи виділено найпоширеніші види банківських ризиків, які безпосередньо чи опосередковано впливають на загальну ефективність управління фінансами, в тому числі через вплив на систему фінансового моніторингу щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Проте існуюча класифікація не завжди відображає реальну взаємозв'язок та взаємозалежність ризиків у практиці банківської діяльності, де один ризик може спровокувати інший, в результаті чого вони діють комплексно, впливаючи на кінцевий результат діяльності банку. Наприклад, операційний ризик може виникати під час проведення банківських операцій через людські помилки, недбалість або свідомі зловживання, і може вплинути на будь-яку банківську продукцію або послугу, використовувану для незаконних цілей, включаючи відмивання коштів чи фінансування тероризму.

Наприклад, в банках може бути неефективно налагоджений процес моніторингу підозрілих операцій клієнтів, що призводить до затримок у їх виявленні або повного невиявлення, що у свою чергу може ускладнити або унеможливити своєчасне застосування превентивних заходів. Крім того, окремі працівники банку можуть ненавмисно чи навмисне вступати у відносини з підозрілими клієнтами, ігноруючи або не дотримуючись законодавчих вимог щодо відмови у наданні послуг таким клієнтам.

Недоліки у процесах управління та контролю банківських операцій можуть призвести до виникнення ризику ліквідності. Коли банк порушує або нехтує законодавством, спрямованим на боротьбу з легалізацією коштів та фінансуванням тероризму, це збільшує комплаєнс-ризик. Такий ризик може ініціювати операційний ризик, особливо в ситуаціях, коли законодавство виявляється недостатньо ефективним для запобігання легалізації коштів, що в

кінцевому рахунку веде до репутаційних втрат для банку. Банк, який не здійснює адекватних заходів протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму, наражається на ризик ушкодження власної ділової репутації. У свою чергу, погіршення репутації може викликати зниження довіри клієнтів до фінансової установи, що може призвести до проблем із ліквідністю. Ця взаємопов'язаність ризиків посилює їх негативний вплив у довгостроковій перспективі та ускладнює прогнозування та розробку стратегій протидії.

Зазначимо, що банківські ризики мають тісний зв'язок із ризиком легалізації коштів, і багато дослідників вважають, що саме операційний ризик є найбільш тісно пов'язаним із ризиком відмивання грошей. Термін «відмивання грошей» слід розуміти як постійно змінювану активність, що вимагає невпинної роботи правоохоронних органів світу для ідентифікації новітніх методів, які застосовують злочинці. Зростання числа терористичних угруповань спостерігається в усіх регіонах світу, що робить постійний аналіз цих явищ критично важливим для розробки своєчасних та ефективних протидійних заходів.

Запорукою успішної боротьби з легалізацією доходів злочинного походження та фінансуванням тероризму є створення нормативної бази, яка має бути узгоджена з міжнародними стандартами і рекомендаціями Фінансової діяльності (FATF), урядової організації, яка працює над розробкою політики проти відмивання грошей на національному та міжнародному рівнях. Підвищені вимоги FATF, Світового банку та Міжнародного валютного фонду відображають спільні зусилля міжнародної спільноти у боротьбі з легалізацією коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення.

Інтеграція коштів злочинного походження у бізнес створює серйозні загрози для розвитку економічних активностей, сприяючи нестабільності в фінансово-грошових системах і зниженню рівня життя населення. В Україні, однією з найефективніших систем у цій сфері є фінансовий моніторинг,

здійснюваний банками, який допомагає виявляти ризики, що загрожують стабільності банків, зокрема через їх вразливість до відмивання грошей і фінансування тероризму (ВК/ФТ).

Оновлення у фінансовому моніторингу включає в себе впровадження удосконалених механізмів ризик-орієнтовного підходу (RBA). Тісний зв'язок між процесами відмивання коштів і корупцією підкреслює необхідність запобігання та протидії корупційним ризикам у рамках використання RBA.

Державні органи фінансового моніторингу використовують RBA для планування та проведення перевірок. Список ризикових контрагентів (PE), які включаються в аудит, визначається на підставі RBA та аналізу їх вразливості до ризиків ВК/ФТ. Кожен орган розробляє власні критерії оцінки ризиків використання РЕЗ для легалізації злочинних доходів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, враховуючи особливості підконтрольних їм РЕЗ, які можуть відрізнитися [18, с. 21].

Розділ, що стосується "Розробки процедури управління ризиками клієнта за принципами RBA", охоплює три ключові фази:

Фаза А1 - "Оцінка зовнішніх та внутрішніх факторів у сфері управління клієнтськими ризиками в РЕ".

Фаза А2 - "Створення та тестування картографії ризиків клієнта".

Фаза А3 - "Реалізація стратегій для нагляду за клієнтами з високим рівнем ризику".

На початковій стадії здійснюється аналіз зовнішнього середовища (в контексті глобалізації) і оцінка внутрішньої ситуації, включаючи особливості, структуру та складність операцій, обсяг і масштаб діяльності, специфікацію клієнтів, послуг і функцій банківської установи. Друга фаза включає розробку і перевірку карти клієнтських ризиків РЕ, яка передбачає виявлення ризиків ВК/ФТ для створення карти; упорядкування ризиків і критеріїв їх оцінювання (рівні ризику) за географією, типами клієнтів, товарів/послуг; розподіл клієнтів РЕ та визначення фінансових операцій, які є ризиковими та можуть бути предметом внутрішнього фінансового моніторингу. Встановлення ризиків

ВК/ФТ, залежно від географічного положення країни реєстрації клієнта чи установи, їх клієнтів, типів товарів/послуг, дозволяє РЕ визначити необхідні контрольні заходи для мінімізації цих ризиків. Аналіз правових та організаційних аспектів проведення фінансових розслідувань у системі фінансового моніторингу залишається актуальним завданням, яке вирішується дослідниками з науковою та практичною користю [32, с. 55].

Так, сучасне регулювання процесу розвитку ризик-орієнтованого підходу у банківському контролі на первинному рівні фінансового моніторингу в українських банках в контексті ПВК/ФТ є недостатньо ефективним, оскільки базується на офіційно визначених та опублікованих формальних критеріях ідентифікації та оцінювання ризиків ВК/ФТ. Для ефективного запровадження RBA важливим є застосування об'єктивного аналізу вразливості банків до ризиків ВК/ФТ на основі ретельної обробки та аналізу значної кількості індикаторів ефективності, що сприятиме виявленню моделей розвитку ризик-орієнтованого контролю. Впровадження RBA надасть переваги у вигляді більш оптимізованого управління ризиками та ресурсами, завдяки індивідуалізації критеріїв ризику, зосередження уваги на визначених ризиках та уникнення марнотратства ресурсів на несуттєві процедури.

3.2. Побудова ефективної системи внутрішнього контролю як ключового напрямку оптимізації процесів організації первинного фінансового моніторингу в банках України

У світлі нестабільності на міжнародних фінансових ринках з'являється необхідність формування міцної та ефективної банківської системи, що є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Недоліки у регулюванні фінансових інституцій спричинили негативні наслідки для економік по всьому світу. Така ситуація спонукала міжнародні організації до

пошуку методів оптимізації системи регулювання та контролю. Кожна країна має унікальний підхід до банківського нагляду, що формувався під впливом історичного розвитку, структури влади та власної банківської системи.

Завданням для центральних банків є створення або удосконалення системи банківського нагляду, враховуючи історичний досвід та новітні технологічні досягнення в банківській сфері. У майбутньому очікується, що економічне зростання буде помірним, і рівень соціального захисту може не відповідати очікуванням високого рівня життя, характерним для багатьох європейських держав. Банківський сектор має пройти через період якісних змін, зосереджуючись на зміцненні фінансової стійкості, збільшенні капіталу та ліквідності, а також на зниженні ризиків шляхом посилення регулятивних заходів та введення міжнародних стандартів.

Важливо зазначити, що позитивні прогнози щодо розвитку українського банківського сектору ґрунтуються на інноваційному підході, особливо в умовах економічної кризи та зростаючої конкуренції у сфері банківських послуг. Банки прагнуть знайти нові способи забезпечення конкурентних переваг, зокрема через запровадження таких інноваційних моделей як "Банк 3.0" та "Банк 4.0". Що стосується песимістичних та інерційних прогнозів, вони не вважаються прийнятними, адже не забезпечують стабільності та ефективного розвитку банківської системи України, яка має велике значення для соціального та економічного прогресу країни. Поліпшення доступності банківських послуг для громадян та підприємств є ключовим аспектом цього розвитку.

З метою забезпечення позитивного сценарію і досягнення стабільного росту української банківської системи на інноваційному рівні, необхідно втілювати передові практики управління ризиками та регулювання, включно з:

- вдосконаленням банківського нагляду та розширенням його функцій для забезпечення фінансової стабільності, оновленням регуляторних інструментів до відповідності з міжнародними стандартами, введенням систем раннього попередження та швидкого реагування на проблеми в банківській сфері, а також впровадженням глобальних регулятивних підходів згідно з

рекомендаціями Базель II та III;

- створенням організацій для управління проблемними активами для вирішення питань непрацюючих кредитів, що дозволить банкам ефективніше очищати свої баланси та поживити кредитування економіки;

- впровадженням механізму bail-in для відновлення платоспроможності фінансово нестабільних банків та підвищення їх капіталізації;

- забезпеченням дієвого управління банківською діяльністю через використання комплексного підходу CRI та моделі BSC, яка дозволяє враховувати причинно-наслідкові зв'язки, фактори досягнення результатів та їх вплив на фінансові показники;

- націленням банків на інноваційний розвиток в рамках моделей "Банк 3.0" та "Банк 4.0" та впровадженням новітніх цифрових технологій, орієнтованих на потреби клієнтів, для відновлення довіри та підвищення продуктивності.

Сучасні виклики банківської сфери включають високі кредитні ризики, неякісні портфелі, недостатню ефективність, низький рівень капіталізації та значну частку державної власності у банківському секторі. Ці виклики вимагають комплексного підходу та структурних змін в економіці та банківському секторі України, з використанням сучасних стратегій управління ризиками та регулятивних механізмів.

Виконання запланованого позитивного сценарію розвитку фінансової системи країни повинно сприяти трансформації банківської сфери України, підняттю її на вищий рівень, формуванню прогресивного, конкурентного і стабільного сектору. Це відкриє шлях до створення ефективної та інноваційної банківської системи, що стане локомотивом економічного розвитку, надаючи якісні банківські послуги населенню та бізнесу.

Позитивний вектор розвитку передбачає вдосконалення банківського сектора як за якісними, так і за кількісними характеристиками, зміцнення економіки країни. Внаслідок змін в економічному середовищі банківська система стає більш стійкою, ризики знижуються, а банки орієнтуються на інновації у своєму розвитку.

Давайте розглянемо ключові напрямки зміцнення внутрішнього контролю в діяльності банківських установ (див. рисунок 3.1).

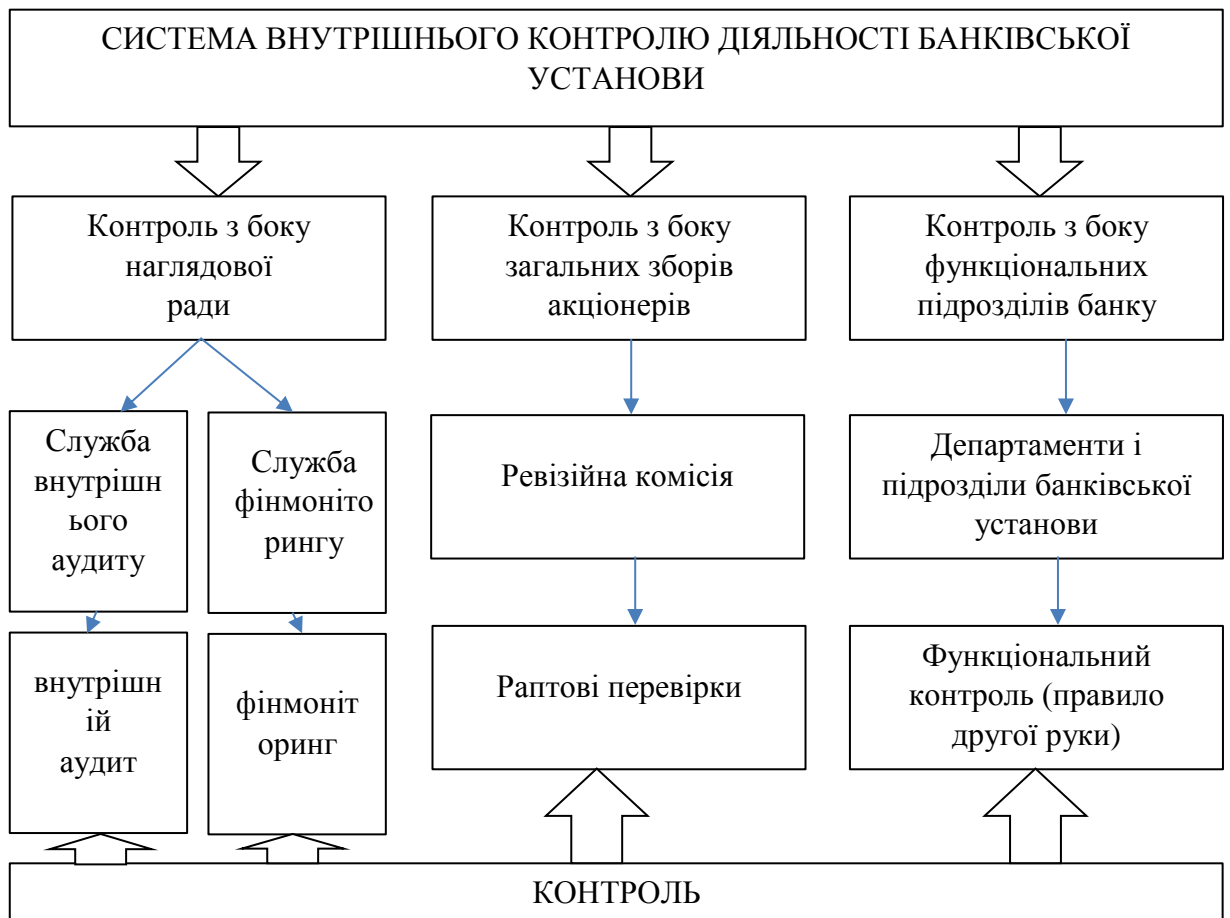


Рис. 3.1. Організаційна система побудови внутрішнього контролю діяльності банківської установи

Банк, що володіє структурними підрозділами, може впровадити систему внутрішнього контролю для протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню терористичних дій. Ця система включає в себе визначення повноважень для ведення обліку фінансових транзакцій та забезпечення звітності до органів фінансового моніторингу України. Операції будуть контролюватися через працівників структурних підрозділів банків.

Так, перед встановленням офіційних відносин або проведення фінансової операції без установаження ділових відносин з клієнтом, працівник структурного підрозділу банку, включаючи відділення, повинен розібратися в меті та характері майбутніх ділових відносин або проведення фінансової операції на

підставі отриманої від такого потенційного клієнта необхідної інформації. З цією метою банк, дотримуючись ризик-орієнтованого підходу, зокрема дізнається:

- 1) характер, масштаб і вид діяльності клієнта - юридичної особи, ФОП, трасту або іншого подібного юридичного утворення;
- 2) розмір доходів / соціальний стан клієнта - фізичної особи;
- 3) вид послуг/продуктів, якими клієнт користується у банку;
- 4) приблизний обсяг фінансових операцій, які клієнт має намір проводити у банку.

Під час проведення неспеціалізованого контролю щодо юридичної особи, трасту або іншого подібного юридичного утворення, банк ретельно аналізує інформацію про клієнта з метою виявлення критеріїв ризику, які можуть свідчити про те, що потенційний клієнт може бути компанією-оболонкою.

Мета проведення такого аналізу полягає у своєчасному виявленні порогових фінансових операцій, операцій з активами, пов'язаними з тероризмом і його фінансуванню, розповсюдженням зброї масового знищення і його фінансуванню, а також виявленні індикаторів підозрілості фінансових операцій з метою оперативного виявлення підозрілих фінансових операцій (рис.3.2).

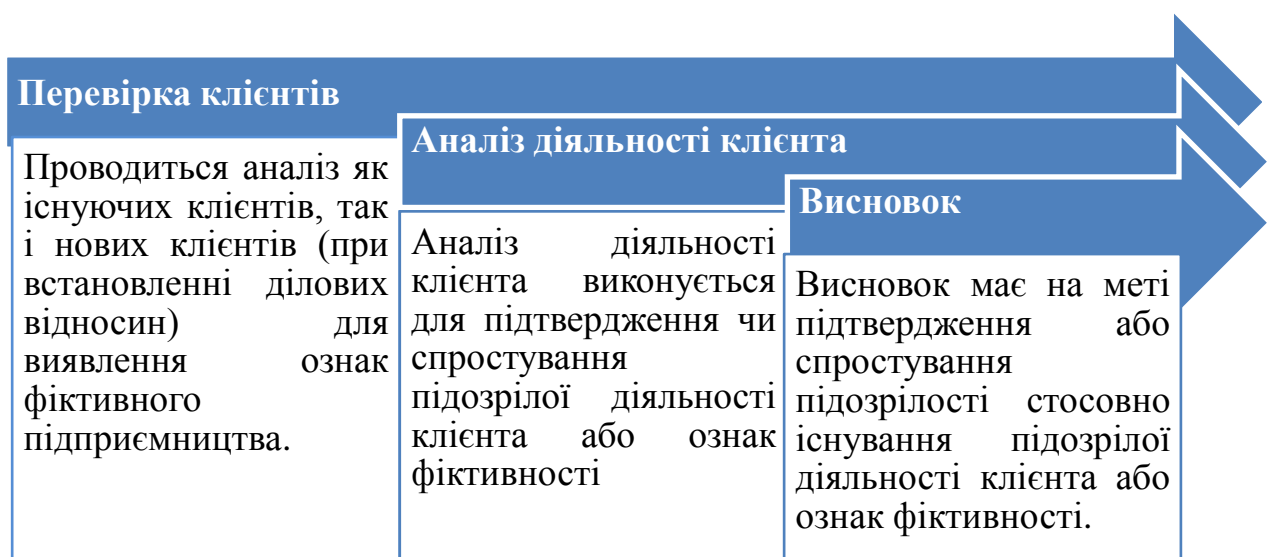


Рис.3.2 Топологічна схема фінансового контролю за операціями клієнтів

З цією метою, та для виявлення потенційно підозрілих фінансових операцій чи діяльності, Фінансовий моніторинг банку має на меті реалізацію наступних заходів:

1) постійний моніторинг ділових відносин з клієнтами та їх фінансових операцій, що здійснюються в рамках цих відносин, для перевірки їх відповідності інформації про клієнта, його діяльності та ризик-профілю, включаючи порівняння фінансових операцій з очікуваною/запланованою діяльністю клієнта на етапі встановлення ділових відносин із банком;

2) виявлення незвичайних фінансових операцій, які можуть бути складними, надто об'ємними, проведеними нетрадиційним чином, не мають очевидної економічної або законної мети, не відповідають фінансовому стану клієнта, та проведення періодичного аналізу всіх фінансових операцій клієнтів за встановленими правилами/сценаріями;

3) залучення працівників структурних підрозділів банку (включаючи відділення) до аналізу фінансових операцій, делегуючи їм відповідні функціональні обов'язки та права;

4) забезпечення ефективного функціонування процедури ескалації підозр, у тому числі оперативний розгляд підозрілих випадків вповноваженими працівниками банку та ухвалення рішень щодо визнання/відхилення підозр.

Аналізуючи основні підсистеми фінансового контролю в рамках моніторингу, можна зробити висновок про існування в Україні комбінованої моделі фінансового моніторингу. Національний банк України зі свого боку розробляє пропозиції до поліпшення законодавства, вносить зміни до існуючих нормативних актів, приймає нові правила; у сфері методичної підтримки надає рекомендації щодо застосування певних законів, відповідає на запитання фінансових установ та публікує інформацію на своєму офіційному сайті.

Удосконалення первинного фінансового моніторингу в банках України через розвиток внутрішнього контролю вимагає створення системи, яка забезпечить незалежну оцінку фінансового стану банку. Ця система має базуватися на ретельному аналізі інформаційних процесів, включно з бухгалтерським обліком та суміжними видами контролю. Керівництво банку

визначає пріоритети внутрішнього контролю на основі управлінських потреб і структури філіальної мережі. Це передбачає нагляд за збереженням активів, додержанням внутрішніх процедур під час виконання банківських транзакцій, оцінку дієвості систем контролю та обробки даних. Отже, внутрішній контроль як елемент поліпшення фінансового моніторингу виконує роль управлінського інструменту, для реалізації якого у банку функціонує відділ внутрішнього аудиту як незалежна структурна одиниця, створена рішенням вищого органу банку та підзвітна безпосередньо його Раді.

Ціллю функціонування служби внутрішнього контролю є зменшення ризиків у діяльності банку та збільшення прибутковості.

Слід підкреслити, що новостворений відділ внутрішнього аудиту в банку має можливість здійснювати нагляд за адекватністю, вартістю та якістю придбання, реалізації та обміну активами. Таким чином, Україна зробила значний прогрес у поліпшенні системи внутрішнього контролю протягом останніх років, підвищуючи ефективність первинного фінансового нагляду в банках і приводячи його у відповідність до глобальних норм і методів. Проте, існує ряд невирішених питань та недоліків, до яких належать: неповний контроль за системами управління банківськими ризиками; низька ефективність дотримання пруденційних стандартів, включно з регулюванням інсайдерських операцій та контролю великих кредитних ризиків; а також відсутність детального контролю за політиками, практиками та процедурами, спрямованими на протидію відмиванню коштів. Відтак, для подальшого вдосконалення системи банківського нагляду необхідно розробити ефективну систему внутрішнього контролю, починаючи з чіткого визначення її цілей та завдань.

Висновки до розділу 3

На основі здійсненого аналізу слід підкреслити наступне:

Здійснено аналітичне вивчення прогресу в реалізації ризик-орієнтованого підходу до контролю в банківській сфері України, особливо у контексті

первинного фінансового моніторингу. Необхідно підкреслити, що існуючі методи регулювання в цьому напрямку не демонструють повної ефективності, оскільки вони опираються на формально встановлені та оголошені критерії для ідентифікації та оцінки фінансових ризиків пов'язаних з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Щоб досягти ефективності у впровадженні ризик-орієнтованого підходу (RBA), критично необхідно ввести методики, які дозволяють об'єктивно оцінити вразливість банків до цих ризиків, засновані на детальному аналізі широкого спектру показників продуктивності. Інтеграція RBA забезпечить значні переваги, включаючи оптимізацію управління ризиками та витратами, завдяки тонкому налаштуванню критеріїв ризиків для їх виявлення та оцінки. Такий підхід дозволить системі протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму уникати зайвих операцій і сконцентруватися на ключових ризиках.

Розбудова внутрішнього контролю у фінансовому секторі України спрямована на створення системи, що протидіє легалізації доходів злочинного походження. Останніми роками Україна пройшла значний шлях до впровадження організаційних та регулятивних покращень у первинному фінансовому моніторингу, прагнучи відповідати міжнародним стандартам. Проте залишається низка проблем і недоліків у сфері контролю за системами управління ризиками, виконання пруденційних вимог та недостатнього контролю за процедурами запобігання відмиванню коштів. Тому подальше удосконалення банківського нагляду потребує розвитку ефективної системи внутрішнього контролю, кроки до створення якої мають починатися з чіткого визначення її цілей та задач.

ВИСНОВКИ

В ході здійсненого аналізу було визначено ключові аспекти діяльності банківських установ у рамках системи фінансового моніторингу, спрямованої на протидію легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Враховуючи, що в Україні ця система є відносно новою, існує нестача досліджень у цій області. Інтерес до питань оптимізації фінансового моніторингу серед вчених і фахівців активізувався через його значення для фінансової стабільності держави.

Розглянуто основи законодавчого регулювання фінансового моніторингу в банківському секторі. Будова такої системи в банках значною мірою є відображенням соціально-економічного розвитку країни, історичних особливостей, традицій банківської системи та політичного контексту. Крім того, низка нормативно-правових документів, що регулюють діяльність в цій сфері, має сприяти запобіганню кризовим процесам у банківській системі. Таким чином, банківський нагляд повинен бути пріоритетом для уряду, центрального банку та керівництва окремих банків, що дозволить створити ефективний фінансовий механізм. Такий механізм має бути гнучким, здатним до адаптації та диверсифікації, а також відповідати на виклики шляхом ефективного використання ресурсів банківських установ і технологій фінансового моніторингу.

Підтверджено ключові аспекти встановлення системи первинного фінансового моніторингу у національних банківських інститутах. Необхідно зауважити, що право банків відмовляти в відкритті рахунків або проведенні фінансової операції через підозру в операціях з метою легалізації незаконних доходів може призвести до серйозного порушення законів, що стимулює нелегальну торгівлю банківськими рахунками на місцевому ринку. Водночас, збільшення вимог до фінансової стійкості та капіталу фінансових установ, а також введення нових фінансових стандартів сприяє зростанню довгострокових

інвестицій в економіку країни та позитивним структурним змінам в активах, що приймаються, та в покритті страхових резервів.

Було здійснено аналіз сучасних підходів і методологій, які застосовуються в первинному фінансовому моніторингу банками України. Варто відмітити, що у 2022 році кількість повідомлень про фінансові транзакції, які були зареєстровані Держфінмоніторингом, склала 1 174 044, що на 28,7% менше порівняно з попереднім роком, та на 74,9% менше в порівнянні з 2020 роком. Таке скорочення було обумовлено виконанням вимог зміненого Закону №361-ІХ, що модифікував процедури фінансової ідентифікації.

Банки продовжують відігравати провідну роль у звітній системі Держфінмоніторингу, надсилаючи більшість повідомлень про підозрілі фінансові операції. У 2022 році банками було зареєстровано 99,6% від загальної кількості повідомлень про фінансові транзакції.

Здійснено огляд регуляторних вимог до впорядкування заходів фінансового моніторингу в банках України. Розвиток науково-технічних досягнень стимулює процеси глобалізації, ключовим аспектом яких є інтеграція та взаємозалежність міжнародних фінансових систем; перехід до уніфікованих стандартів та принципів у глобальній економіці. Нові законодавчі ініціативи сприймаються позитивно, однак застосування їх на практиці у банківському секторі ще набуває обрисів. Відсутність чітких стандартів для адекватної оцінки ризиків призводить до того, що банки часто ресортують до стратегій уникнення ризиків, і, як правило, уникають обслуговування клієнтів в умовах, що потребують додаткового контролю з боку регулятора (НБУ).

Висвітлено особливості становлення внутрішнього фінансового контролю у банківському секторі України. Необхідно відмітити, що згідно з реформами банківського законодавства та ініціативами НБУ щодо реструктуризації, стратегічна мета полягає у вилученні з ринку фінансових інститутів, що не відповідають вимогам платоспроможності, та зменшенні кількості банків, що існують виключно для обслуговування обмеженого кола юридичних осіб. Це спрямовано на реформування банківської системи з метою створення стабільної

основи для фінансового сектору країни. Передусім актуальним залишається покращення методологічного підходу до впровадження індикаторів, що допоможуть ідентифікувати параметри збільшення ризиків легалізації коштів через банківську систему, що є ключовим елементом досліджуваної проблематики.

Завершено аналітичне вивчення еволюції ризик-орієнтованого підходу до контролю в банківській системі України у контексті первинного фінансового моніторингу. Важливо відмітити, що існуючі регуляторні механізми у цій сфері на національному рівні не досягають повної результативності через залежність від формалізованих стандартів ідентифікації та оцінки фінансових ризиків. Ефективне запровадження ризик-орієнтованого підходу (РВА) вимагає впровадження методів, що дозволяють точно оцінити потенціал банків до ризиків, пов'язаних із відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, базуючись на глибокому аналізі індикаторів ефективності для розробки стратегій управління грошовими потоками банків. Реалізація РВА може поліпшити управління ризиками та знизити витрати завдяки тонкому налаштуванню критеріїв ризику, фокусуючись на ретельно виявлених ризиках, замість підтримки надмірних процедур.

У контексті покращення первинного фінансового контролю в банках України була розроблена ефективна структура внутрішнього контролю, спрямована на протидію легалізації доходів злочинного походження. Внутрішній аудит проводиться згідно з встановленими банком процедурами та політиками, які включають загальні збори акціонерів, наглядову раду, виконавчу дирекцію, аудиторську комісію, службу внутрішнього аудиту, головного бухгалтера та його заступників, керівників самостійних відділів, відділ ризик-менеджменту, відділ дотримання нормативів (комплаєнс) та інших співробітників, відповідальних за внутрішній контроль у межах своїх службових обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України. № 436-IV від 16.01.2003р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20230331#Text> (дата звернення: 25.08.2023)
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України № 361-IX від 06.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 25.08.2023)
4. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 25.08.2023)
5. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління НБУ від 19.05.2020 № 65 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (дата звернення: 25.08.2023)
6. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління НБУ №18 від 24.02.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 25.08.2023)
7. Про затвердження Постанова Правління НБУ про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Постанова Правління НБУ від 30.06.2020 № 90. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-20#Text> (дата звернення: 25.08.2023)

8. Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Постанова Правління НБУ від 28.07.2020 № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0106500-20#Text> (дата звернення: 25.08.2023)

9. Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Постанова Кабінету міністрів України і Національний банк України від 28 серпня 2001 р. № 1124. Документ 1124-2001-п, поточна редакція – Редакція від 20.04.2004, підстава – v3846500-04. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1124-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2023)

10. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення: Рекомендації FATF. Прийнято MONEYVAL на 46 Пленарному засіданні(Страсбург, 8-12 грудня 2014), востаннє переглянуто на 55 Пленарному засіданні (Страсбург, 5-7 грудня 2017). URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf> (дата звернення: 25.08.2023)

11. Про затвердження Програми стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року: Наказ Міністерства фінансів України від 17.01.2022 № 16. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/strategy/16.pdf> (дата звернення: 25.08.2023)

12. Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму: Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30 травня 2018 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849. Документ 984_010-18, чинний, поточна редакція – Прийняття

від 30.05.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-18#Text (дата звернення: 12.05.2023)

13. Про інформацію, що супроводжує грошові перекази: Регламент (EU) 2015/847 Європейського парламенту та ради від 20 травня 2015 року.

14. Акімова О. В. Дослідження можливостей адаптації та використання міжнародних типологій в системі фінансового моніторингу України. *Technology audit and production reserves*. 2016. № 5/4 (31). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288836234.pdf> (дата звернення: 25.08.2023).

15. Акімова О. В. Проблеми формування системи фінансового моніторингу в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5562> (дата звернення: 25.08.2023)

16. Бормотова М. В. Дослідження сутності поняття фінансового моніторингу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 50. С. 214-217.

17. Вовчак О., Єндоренко Л. Інституційно-правові аспекти становлення і розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2021. № 1(40). С. 19–24.

18. Гаєвський І. М. Національна система фінансового моніторингу як компонент національної безпеки України: правові аспекти. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 33-40.

19. Говорушко Т.А. Центральний банк і грошово-кредитна політика: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Видавництво «Магнолія 2006». Львів, 2015. 224 с.

20. Гулько Л. Г., Ільєва О. В. Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 863-866.

21. Діденко К. В. Організація та ефективність системи фінансового моніторингу в банківській системі України : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 072 – фінанси, банківська справа та

страхування / наук. кер. Є. Ю. Мордань. Суми : Сумський державний університет, 2021. 54 с.

22. Доценко Т. В. Удосконалення системи фінансового моніторингу як інструмент забезпечення економічної безпеки національної економіки : дис. д-ра філософії : 051. Суми, 2021. 305 с.

23. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банку: навч. посіб. К.: Центра учбової літератури, 2014. 292 с.

24. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. 2022 рік. 507с. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Vidbulos-zasidannia-Rady-z-pytan-zapobihannia-ta-protydii-lehalizatsii-vidmyvanniu-dokhodiv-oderzhanykh-zlochynnym-shliakhom-finansuvanniu-teroryzmu-ta-finansuvanniu-rozpo-vs-zbroi-masovoho-znyshchennia.html> (дата звернення: 30.09.2023)

25. Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за 2022 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-2022-rik.html> (дата звернення: 30.09.2023)

26. Кириленко І. С. Локальна правотворчість як особливий різновид юридичної діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Право». 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 55–58.

27. Коваленко В. В. Організація системи фінансового моніторингу в пострадянських країнах. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 5. С. 41-49.

28. Коваленко В. В. Дослідження процесу організації фінансового моніторингу в банках. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2017. Вип. 13. Т. 1. С. 8-16.

29. Коломоєць О. К. Взаємодія Державної служби фінансового моніторингу України з суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2021. № 1. С. 15-20.

30. Костюченко О. Є., Кривуля К. А. Правові умови та шляхи вдосконалення фінансового моніторингу. Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9 (4). С. 205-214.

31. Кузьменко О. В., Яровенко Г. М., Бойко А. О., Миненко С. В. Розробка бізнес-моделей процесів фінансового моніторингу економічних агентів. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7470> (дата звернення: 27.05.2023)

32. Куришко О. О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 1. С. 267-275.

33. Левицька С. О., Осадча О. О. Ризик-орієнтований підхід на етапах первинного фінансового моніторингу. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2021. № 3(95). С. 54-72.

34. Леонов С. В., Кузьменко О. В., Койбічук В. В., Доценко Т. В., Діденко І. В. Контент-аналіз нормативно-довідкової інформації при організації баз даних внутрішнього фінансового моніторингу економічних агентів. Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2021. № 1. С. 221–232.

35. Литвин Н.А. Щодо форм взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу України та Національним антикорупційним бюро України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2019. Випуск № 39. С. 38-41.

36. Мельник О. П., Божук І. І. Тенденції розвитку фінансового моніторингу в Україні та світова практика. Правові новели. Науковий юридичний журнал. 2020. № 10. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7391/1/7133_IR.pdf (дата звернення: 23.08.2023)

37. Онищенко В. Фінансовий моніторинг у 2023 році. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/7558-fnansoviy-montoring> (дата звернення: 10.10.2023)

38. Онофрей В. С. Основні проблеми фінансового моніторингу в Україні.
URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2021/12/Materials-of-conference-18-19.10.2021.pdf#page=187> (дата звернення: 23.08.2023)
39. Патюта І. М. Сучасні схеми і підходи до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у банківському секторі України. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 6. С. 262-269.
40. Перепелиця М. О. Класифікація об'єктів фінансового моніторингу: критерії та індикатори підозрілості. Право та інноваційне суспільство. 2021. № 1 (16). С. 144-153.
41. Петрук О. М., Левківська К. Д. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу. Вісник ЖДТУ. 2013. № 2. С. 288-292.
42. Смагло О. В. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Фінанси, банківська справа та страхування. 2021. Вип. 26. С. 26-28.
43. Сова О. Місце фінансового моніторингу в системі банківського нагляду. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. 2020. № 5. Том 1. URL: <http://orcid.org/0000-0001-6386-6432> (дата звернення: 23.08.2023)
44. Сосенко В. Внутрішні документи суб'єкта первинного фінансового моніторингу як джерела фінансового права. Фінансове право. 2020. № 4. С. 214-223.
45. Стечишин Т. Б. Проблеми формування системи фінансового моніторингу в банківській сфері України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 8. С.183-187.
46. Сюркало Б. М. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу. Ефективна економіка. 2013. Вип. № 3. С. 241-244.
47. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Юридичний науковий електронний журнал. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/75> (дата звернення: 27.08.2023)

48. Ушкварок В.Ю. Організація первинного фінансового моніторингу в банках України як засіб запобігання легалізації коштів одержаних злочинним шляхом : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 072 – фінанси, банківська справа та страхування / наук. кер. Я. Я. Кріль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 52 с.

49. Часова Т. О. Використання фінансового моніторингу під час розслідування злочинів у сфері економіки. Часопис Київського університету права. 2020. Вип. 2. URL: 10.36695/2219-5521.2.2020.74 (дата звернення: 27.08.2023).

50. Швець Н., Акритов А. Роль і місце фінансового моніторингу в системі державного фінансового контролю. Вісник Університету банківської справи. 2020. № 3. С. 3-9.

51. Швець Н. Р., Акритов А. А. Теоретико-методологічні засади організації та здійснення фінансового моніторингу. Журнал науковий огляд. 2021. № 7 (79). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431> (дата звернення: 27.08.2023)

52. Шиян Д. В. Система забезпечення фінансового моніторингу в банку. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2011. Випуск 2 (54). Серія «Економіка». С. 223-231.

53. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2022 рік: URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/zviti-pro-diyalnist/2022-rik/richnij-zvit-derzhfinmonitoringu-za-2022-rik.html>

54. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123549&cat_id=123512 (дата звернення: 01.09.2022)

55. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/pro-sluzhbu/zagalni-vidomosti/pro-derzhfinmonitoring.html> (дата звернення: 27.08.2023)

56. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL:
<https://minjust.gov.ua/> (дата звернення: 27.08.2023)

Додаток А

Правове регулювання фінансового моніторингу у банківській системі України		
Нормативні документи міжнародних організацій та комітетів	Національні нормативні документи	Внутрішньобанківські нормативні документи
<p>1. Міжнародні конвенції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин; - Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму; - Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму; - Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності; - Конвенція ООН проти корупції та інші. <p>2. Резолюції Ради Безпеки ООН;</p> <p>3. Документи Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Рекомендації FATF;</p> <p>4. Документи Базельського комітету банківського нагляду;</p> <p>5. Документи інших міжнародних та регіональних організацій.</p>	<p>1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 06.12.2019 р;</p> <p>2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III;</p> <p>3. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV</p> <p>4. Нормативно-правові документи Національного банку України (НБУ):</p> <p>4.1. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Постанови Правління НБУ про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 30.06.2020 №90;</p> <p>4.2. Постанова Правління НБУ «Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.07.2020 №106;</p> <p>4.3. Постанова Правління НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу» від 19.05.2020 № 65;</p> <p>4.4. Постанова Правління НБУ «Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану» №60 від 23.03.2022р.;</p> <p>4.5. Постанова Правління НБУ №18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» №18 від 24.02.2022р.;</p> <p>4.6. листи та роз'яснення щодо окремих питань здійснення фінансового моніторингу в банках тощо.</p> <p>5. Нормативно-правові документи Кабінету Міністрів України (КМУ): Порядок формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, Перелік офшорних зон та інші;</p> <p>6. Нормативно-правові документи Держфінмоніторингу</p>	<p>1. Політика запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;</p> <p>2. Програма належної перевірки клієнтів;</p> <p>3. Програма управління ризиками фінансового моніторингу;</p> <p>4. Правила фінансового моніторингу;</p> <p>5. Порядок супроводження платіжних операцій;</p> <p>6. Програма навчання та підвищення кваліфікації працівників з питань запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму;</p> <p>7. Методика з'ясування джерел статків (багатства) та/або джерел коштів, пов'язаних із фінансовими операціями клієнтів фізичних осіб;</p> <p>8. Порядок здійснення заходів з метою забезпечення належної перевірки клієнтів та моніторингу ділових відносин з ними.</p>

Рис.А.1. Правове регулювання фінансового моніторингу у банківській системі України

Таблиця Б.1.

Оцінка ризиків використання банківських продуктів з метою
ВК/ФТ/ФРЗМЗ

	Види банківських продуктів та послуг, які банк надає клієнтам	Оцінка ризику використання для ВК	Оцінка ризику використання для ФТ	Оцінка ризику використання для ФРЗМЗ
1.	Послуги з використанням готівки:			
1.1.	Приймання (інкасація) готівкових коштів від клієнтів для подальшого зарахування на їх рахунки в банку	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
1.2.	Внесення готівкових коштів на рахунки клієнтів фізичних осіб/ суб'єктів господарювання.	Середній рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
1.3.	Видача готівки з рахунків клієнтів	Високий рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
1.4.	Приймання готівки для переказу без відкриття рахунку	Середній рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
1.5.	Виплата переказу готівкою без відкриття рахунку	Середній рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
2	Валюто-обмінні операції	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Середній рівень ризику
3	Операції за рахунками з використанням електронних платіжних засобів	Високий рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
4	Обслуговування рахунків для соціальних/пенсійних виплат	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
5	Обслуговування рахунків для виплати заробітної плати фізичним особам	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
6	Встановлення ділових відносин із суб'єктом господарювання в рамках зарплатно-карткового проекту	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
7	Обслуговування вкладних (депозитних) рахунків	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
8	Відкриття і обслуговування вкладних (депозитних) рахунків на користь третіх осіб	Середній рівень ризику	Високий рівень ризику	Низький рівень ризику
9	Депозит з випуском депозитного сертифікату на пред'явника	Високий рівень ризику	Високий рівень ризику	Низький рівень ризику
10	Послуги кредитування	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
11	Надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа (з описом цінностей)	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
12	Надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа (без опису цінностей)	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику

Продовження табл. Б.1.

13	Операції з цінними паперами	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику
14	Операції з банківськими металами	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику
15	Обслуговування кореспондентських рахунків, відкритих в установі	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику
16	Перекази:			
16.1	<i>Внутрішньодержавні перекази</i>	Середній рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
16.2	<i>Транскордонні перекази, отримані в Україні</i>	Середній рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
16.3	<i>Транскордонні перекази, відправлені з України</i>	Високий рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
16.4	<i>Перекази коштів з метою сплати податків, штрафів та інших обов'язкових платежів на користь органів державної влади або переказ коштів за житлово-комунальні послуги</i>	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
16.5	<i>Переказ коштів готівкою в межах України у сумі, що є меншою ніж 5000 UAH та відсутності ознак пов'язаності такої фінансової операції з іншими фінансовими операціями, що в сумі перевищують 5000 UAH</i>	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Низький рівень ризик

Оцінка рівня ризиків ВК/ФТ каналів надання послуг та способів
дистанційної ідентифікації

Канал постачання банківських продуктів та послуг, які банк надає клієнтам	Оцінка ризику використання для ВК	Оцінка ризику використання для ФТ	Оцінка ризику використання для ФРЗМЗ
Дистанційне обслуговування:			
Здійснення банківських операцій за допомогою телефонного зв'язку із оператором колл-центру банку/персональним менеджером	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
Здійснення банківських операцій із використанням мобільного (платіжного) застосунку банку	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику
Здійснення банківських операцій із використанням інтернет браузера	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику
Здійснення банківських операцій із використанням ПТКС	Середній рівень ризику	Високий рівень ризику	Середній рівень ризику
Здійснення банківських операцій із використанням АТМ	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику
Ідентифікація та верифікація клієнтів банку - фізичних осіб на договірній основі юридичними особами, фізичними особами - підприємцями та фізичними особами (агенти)	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику
Віддалена ідентифікація та верифікація:			
<i>Повноцінні безлімітні моделі:</i>			
За допомогою BankID НБУ з отриманням ідентифікаційних документів клієнта завірених його КЕП	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
Відеоверифікація	Середній рівень ризику	Середній рівень ризику	Низький рівень ризику
Отримання копії е-паспорту/е-паспорту для виїзду за кордон (шеринг Дія) з фотофіксацією особи із використанням методу розпізнавання реальності особи (liveness detection)	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
<i>Спрощені моделі:</i>			
За допомогою BankID НБУ	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
Отримання ідентифікаційних документів клієнта завірених його КЕП+ liveness detection	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику

Продовження табл. В.1.

Зчитування ідентифікаційних даних із безконтактного електронного носія, імплантованого до ID-картки + liveness detection	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
Отримання ідентифікаційних даних та фінансового номера телефону з бюро кредитних історій + liveness detection	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
Перша операція на символічну суму + liveness detection	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику
Інші	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику	Низький рівень ризику